

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
Кафедра української мови та прикладної лінгвістики

**СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДНИХ КОНСТРУКЦІЙ У
ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ АГАТАНГЕЛА КРИМСЬКОГО**

Кваліфікаційна робота
на здобуття ОС «магістр»
студентки II року навчання
галузі знань 03 «Гуманітарні науки»,
спеціальності 035 «Філологія»,
спеціалізації 035.01 «Українська мова
та література», ОНП «Українська
філологія та західноєвропейська
мова»

Вероніки КАЛЕНІЧЕНКО

Науковий керівник:
к.філол. н., доцент кафедри
української мови та прикладної
лінгвістики

Сергій РІЗНИК

«Допущено до захисту»

Протокол № 10 засідання кафедри
української мови та прикладної лінгвістики

ННІФ від 04.05.2023

Завідувач кафедри _____ **Сергій РІЗНИК**

КИЇВ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. МІСЦЕ СКЛАДНИХ СИНТАКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ У СИНТАКСИСІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	6
1.1. Історія розвитку вчення про складні синтаксичні конструкції.....	6
1.2. Лінгвістичний статус складних речень в осмисленні сучасних синтаксистів.....	13
1.3. Особливості будови і функціонування складних речень в поетичних творах.....	20
РОЗДІЛ 2. СКЛАДНІ СПОЛУЧНИКОВІ ТА БЕЗСПОЛУЧНИКОВІ РЕЧЕННЯ У ПОЕЗІЯХ АГАТАНГЕЛА КРИМСЬКОГО.....	26
2.1. Складносурядне речення як засіб поетичного синтаксису Агатангела Кримського.....	26
2.2. Типологія складнопідрядних конструкцій у поетичних творах митця.....	31
2.3. Конструктивні особливості складних безсполучникових речень у поетичних творах Агатангела Кримського.....	38
РОЗДІЛ 3. СПІВВІДНОШЕННЯ СИНТАКСИЧНИХ МОДЕЛЕЙ СКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ І ЇХ ТЕКСТОВА РЕАЛІЗАЦІЯ В ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ АГАТАНГЕЛА КРИМСЬКОГО.....	47
3.1. Синтаксичні моделі речення і їх текстовий вияв у поезії Агатангела Кримського.....	47
3.2. Пунктуація у складних реченнях як інструмент поетичного мовлення Агатангела Кримського.....	51
ВИСНОВКИ.....	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	64

Історія українського просвітництва багата на визначні постаті, однією з яких є Агатангел Кримський. Незважаючи на те що радянська політика й примусове вилучення науковця утворили чимало «білих плям» у пізнанні нашої культурної спадщини, у сучасній науці набуває популярності дослідження феномену постаті цієї видатної особистості. Доробок митця вражає різновекторністю його зацікавлень: україністика, сходознавство, слов'янознавство, орієнталістика, етнографія, перекладознавство, фольклористика тощо. Агатангел Кримський – поліглот, який знав кілька десятків мов. Окрім цього, він відомий нам як автор збірок оповідань «Повістки й ескізи з українського життя», «Бейрутські оповідання», першого в українській літературі інтелектуального роману «Андрій Лаговський» та досліджуваної нами збірки поезій «Пальмове гілля». Письменник зробив значний внесок у розвиток вищої освіти в Україні: був одним із засновників та секретарем Української академії наук, став професором Київського університету (сучасний Національний університет імені Тараса Шевченка), брав участь у роботі над правописом української мови, написав чимало мовознавчих праць («Українська граматики» 1907-1908 рр., «Українська мова, звідкіля вона взялася і як розвивалася» 1922 р., «Російсько-український словник правничої мови» 1926 р.) тощо.

Як письменник-лірик, перекладач і водночас мовознавець-теоретик, А.Кримський є творцем художніх текстів, які є надзвичайно цікавими для дослідників структурних моделей одиниць синтаксису та їх функціональної реалізації. Об'єктом свого дослідження ми обрали складні сполучникові та безсполучникові речення у поетичних текстах А. Кримського.

Синтаксичні особливості складних конструкцій української мови – проблемна тема, яка має широке поле досліджень. Цей аспект мовознавства вивчали та вивчають чимало науковців: К. Шульжук, П. Дудик, І. Вихованець, Р. Христіанінова, А.Загнітко, І. Слинько, Н.Гуйванюк, Н. Рула, М. Брус, І. Лизун, С. Харченко, Д. Цолін та інші. Вивчення особливостей складних конструкцій у поетичних творах – одне із популярних зацікавлень сучасних дослідників. Варто виокремити кілька

праць, з яких ми черпаємо чимало інформації про синтаксичні особливості складних речень української мови, а також їх місце у поетичній творчості Агатангела Кримського: А. Загнітко «Теорія сучасного синтаксису», Т. Мацицька «Семантико-синтаксичні реченнєві залежності в сучасній українській літературній мові», С. Марцин «Безсполучникові складні речення як елементи художньо-образної системи прозових і поетичних творів», О. Байдюк «Семантико-структурна специфіка складнопідрядних речень у поетичному мовленні Агатангела Кримського».

Актуальність дослідження синтаксичних особливостей складних конструкцій у поетичних творах Агатангела Кримського полягає в тому, що дослідження постаті митця, а отже і його творчості перебуває на стадії очищення від, штучно створених радянською владою, «білих плям». У працях сучасних дослідників знаходимо чимало літературознавчої інформації і аналізів поезії Кримського, однак питання цілісного осмислення його текстів із погляду синтаксису, на сьогодні, малодосліджене. Визначення особливостей функціонування різних видів складних речень у збірці поезій «Пальмове гілля» доповнить уже наявні дослідження творчості автора й сприятиме цілісному розумінню синтаксичної організації його текстів.

Мета роботи – дослідити складні синтаксичні конструкції у поетичній творчості Агатангела Кримського, зокрема у його збірці «Пальмове гілля».

Реалізація мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- проаналізувати історію розвитку вчення про синтаксичні конструкції;
- здійснити огляд на осмислення лінгвістичного статусу складних речень в інтерпретації сучасних синтаксистів;
- проаналізувати особливості функціонування складних речень в поетичних творах;
- визначити місце складносурядних речень в поезії Агатангела Кримського;
- типологізувати складнопідрядні речення у поетичних творах митця;

- дослідити конструктивні особливості складних безсполучникових речень у збірці поезій «Пальмове гілля»;
- порівняти синтаксичні моделі речень із їх текстовою реалізацією;
- дослідити особливості пунктуації як інструменту поетичного мовлення Агатангела Кримського.

Об'єкт дослідження – збірка поезій Агатангела Кримського «Пальмове гілля».

Предмет дослідження – складні синтаксичні конструкції у поетичній творчості Агатангела Кримського.

Методи дослідження:

- *описовий* – для точного і повного опису складних синтаксичних конструкцій у поетичній творчості Агатангела Кримського;
- *порівняльно-історичний* – для дослідження особливостей складних синтаксичних конструкцій від початку їх формування і до сьогодення;
- *типологічний* – з метою класифікації складних конструкцій у поезіях Агатангела Кримського;
- *зіставний* – з метою виявлення спільних та специфічних особливостей функціонування складних речень у поезіях різних авторів;
- *структурний* – для дослідження, за допомогою трансформаційного аналізу, реалізації синтаксичної моделі речення у поетичному тексті.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що цілісне дослідження особливостей функціонування складних синтаксичних конструкцій у поезії Агатангела Кримського в сучасному мовознавстві відсутнє, а наявні окремі праці, переважно зорієнтовані на його прозову творчість.

Практичне значення роботи у тому, що результати дослідження можуть бути додатковим джерелом для вивчення особливостей функціонування складних синтаксичних конструкцій у поезіях українських авторів, також робота буде цікава усім дослідникам постаті та творчості Агатангела Кримського. Результати нашого дослідження можуть

прислужитися під час написання статей, рефератів, інших студій, у педагогічній роботі в навчальних закладах.

Структура роботи. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури.

РОЗДІЛ 1. МІСЦЕ СКЛАДНИХ СИНТАКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ У СИНТАКСИСІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

1.1. Історія розвитку вчення про складні синтаксичні конструкції

Складні синтаксичні конструкції (ССК) – це багатокомпонентні речення, що утворюють смислову єдність за допомогою поєднання частин засобом сполучникового чи безсполучникового зв'язку.

Уже понад два століття мовознавці вивчають складне речення, проте сьогодні немає загальноприйнятої думки про його походження. Наукове підґрунтя граматики української мови заклав О. Потебня у праці «Из записок по русской грамматике» 1874 року. На початку ХХ ст. представники логіко-граматичного напрямку в мовознавстві – українські лінгвісти С. Смаль-Стоцький, Ф. Гартнер та російські П. Фортунатов, О. Шахматов, О. Пешковський трактували складне речення як поєднання простих речень, використовуючи терміни «сполука речень», «складчасте речення», «зложене речення». Важливі зародки розвитку сучасного вчення про складні синтаксичні конструкції знаходимо у праці С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера «Грамматика руської мови». У четвертому розділі, що має назву «Складня», вчені дають цілком вичерпні, на нашу думку, визначення складного речення. Прикметно, що складносурядні речення вони знаменують як «речення сполучені рівнорядно», а складнопідрядні – «речення сполучені різнорядно». «Щоби розуміти сполуку поодиноких речень в одну одностайну цілість, мусимо, як видко, перед усїм мати на бці ріжницю межи ременями головними а ременями побічними; реченя головні є самостійні, а реченя побічні є членами (частями) иньших речень). Речене побічне є підрядне реченю головному або иньшому реченю побічному, в котрім воно сповняє службу якогось члена реченя» [9, ст. 114]. Як цілісну одиницю складне речення описували І. Чередниченко, В. Богородицький, В. Виноградов. Останній вважав, що складне речення – це інтонаційне й семантичне ціле,

частини якого мають формально-синтаксичні ознаки простих речень. Термін «складне речення» з'явився у мовознавчих працях лише в 30-х роках ХХ ст.

Дослідниця М. Брус, вважає, що початок розвитку складних речень, як і речень загалом, потрібно шукати в індоєвропейській мові. Складні речення, на її думку, утворились тому, що «незалежні прості речення розміщувалися переважно одне біля одного без сполучних засобів або навіть із певними сполучними засобами» [6, ст. 111]. Багато особливостей речення індоєвропейської мови збереглися і в спільнослов'янській та праслов'янській мовах. Відомо, що в праслов'янських реченнях, зазвичай, був один головний член (підмет або присудок) та другорядні члени. Очевидно, що історично поява складних речень була зумовлена потребою людини висловлювати складні судження. Це призвело до ускладнення смислового зв'язку між членами речень і самими реченнями. Внаслідок подібного розвитку оновилися синтаксичні засоби й функції, що стало підґрунтям для виокремлення різновидів складних речень.

Складні безсполучникові речення з'явилися завдяки поєднанню двох, інколи кількох, простих речень, з метою вираження різнопланової думки. В індоєвропейській мові це був граматично неподільний структурний тип речень, між частинами якого простежувались смислові зв'язки. У праслов'янський період розвитку мови, складні безсполучникові речення – це кілька граматичних основ, поєднані за змістом та інтонаційно, без використання сполучників. Історично, сполучні засоби сформувалися пізніше, ніж складні безсполучникові речення. Тому, закономірно, лінгвісти вважають безсполучникові речення найбільш давніми.

У давньоукраїнський період (XI-XIV ст.) безсполучникові речення поділяли на «конструкції з однорідними і неоднорідними складовими частинами» [6, ст. 130]. Безсполучникові речення з однорідними частинами в первісному осмисленні збереглися дотепер – це відкриті речення із, переважно, єднальним, а також зіставним відношенням між частинами. Наприклад, із «Повісті минулих літ»: «Отцю бо — отцівство, сину ж —

синівство, святому духу — з'явлення» [29]. Складні безсполучникові речення неоднорідного складу – це синтаксичні конструкції, що містять дві або більше частин, одна з яких головна, а інші – залежні від неї за змістом. У таких реченнях простежуємо умовні, причинові, просторові та означальні відношення. Наприклад, «А сього апостоли не заповіли; апостоли заповіли цілувати поставлений хрест та ікони заповіли цілувати» [29]. Загалом, розвиток складних безсполучникових речень, від поєднання простих речень без виразних смислових відношень до виокремлення речень із різними видами смислових відношень, стало підґрунтям для виокремлення складносурядних та складнопідрядних речень.

Перші ознаки складносурядного речення, за твердженням М. Брус, також були відомі ще в індоєвропейській мові, «однак прямих доказів існування таких речень у той час немає» [6, ст. 130]. У текстах XI-XIV ст. часто використовували сполучник *i* або *ілі*. Найчастіше їх писали на початку чи перед кожною частиною складного речення. Однак, найчастіше ці сполучники не виконували єднальну функцію, а лише були додатковим елементом речення. Припускаємо, що це був компонент розмовної мови, переданий на письмі: «...*I* став він городи зводити по Десні, *i* по Остру, *i* по Трубежу, *i* по Сулі, *i* по Стугні. *I* став він набирати мужів ліпших із словен, *i* з кривичів, *i* з чуді, *i* з вятичів *i* ними населив він городи, бо була війна з печенігами. *I* воював він із ними, *i* одолював їх» [29].

Як окрема синтаксична одиниця, складносурядні речення виникли на праслов'янському підґрунті. Цьому посприяла поява сурядних сполучників, специфіка яких призвела до виокремлення різних видів зв'язків у реченні:

- Єднальні – виражають одночасне тривання кількох дій, процесів чи станів. Поєднуються за допомогою сполучників *i*, *та*, в давньоукраїнських текстах побутували сполучники *да*, *ни*: «*Ні* отець бо в сина чи в духа [не] переходить, *ні* син в отця і духа, *ні* дух у сина або в отця» [29].

- Зіставно-протиставні – виражають зіставлення або протиставлення певних дій, процесів, станів, підкреслюючи їх невідповідність. У давньоукраїнський період цю роль виконували сполучники *а, же, но, да, ино, али*: «Воини же присипаху боле, а Володимерь стояше» [29]. У сучасній українській мові сполучники *же* та *но* не актуальні, їх замінили *але, проте, зате* та інші.
- Розділові – виражають несумісність кількох дій, процесів, станів. У давнину розділові речення зв'язували за допомогою сполучників *ли, или, али, либо, либо*: «Следовательно, *либо* легенда была лишь позднее соотнесена с именем Владимира, *либо* приурочена к возведению в Переяславле новых укреплений» [29]. Сьогодні їх роль виконують сполучники *то, або, чи, то-то* тощо.

Простеживши розвиток складносурядних речень від праіндоєвропейської мови до сучасної української, бачимо, що вони майже не зазнали перетворень – збереглися формальні та смислові відношення між частинами. Із розвитком мови змінилися лише деякі сполучники.

Первинне розуміння складнопідрядного речення також сягає корінням індоєвропейської мови. Тоді смислові відношення між частинами речення забезпечували повнозначні слова (вказівні слова прикметникового чи займенникового походження), проте з часом вони почали втрачати свою повнозначність і виконували функцію допоміжних засобів зв'язку. Уже в праслов'янській мові складнопідрядні речення набули актуальної сьогодні форми – склалися з головної та однієї чи кількох підрядних частин. За твердженнями дослідників історії мови, деякий час сполучники в складносурядних та складнопідрядних реченнях не відрізнялися. Проте, в результаті розвитку мови й поглиблення смислових зв'язків, сформувалися сполучники підрядності, що сприяло чіткому розрізненню складних сполучникових речень.

Учення про складнопідрядне речення почало формуватися з сер. XVIII ст. На поч. XIX ст. вживали терміни «головне речення», «підрядне речення»,

«складне мовлення». Простежимо зміни різних видів складнопідрядного речення від давньоукраїнського періоду й дотепер. Так, особливості синтаксичних відношень між головним та підрядним реченням зумовили виокремлення складнопідрядних підметових та присудкових речень, а також означальних, додаткових, часових, умовних, допустових, причинних, наслідкових, мети, місця.

Підметовими вважали ті речення, підрядна частина яких характеризувала підмет головної частини. Характерними для них були сполучні слова *яже, иже, что, который, елико* тощо та сполучники *оже, яко*. Наприклад, «И поиде Святославъ, воюя, къ городу и другая города разбивая, *иже* стоять пусты и до днешнього дне» [29]. Відповідно, присудковими називали речення, підрядна частина яких розкривала зміст присудка головної частини. На сьогодні ці різновиди речень значних змін не зазнали.

У складнопідрядних означальних реченнях підрядна частина характеризує іменник у головній частині. Ці речення дещо видозмінились у процесі розвитку мови. У давньоукраїнській період виділяють речення зі сполучними словами, похідними від корення **k-* (*какъ, кьде, кьгда, что*) та **j-* (*иже, якъ*): «...Азь уже мьстила есмь мужа своего, *когда* придоша къ Киеву, и второе, и третье, еже *когда* творяхут трызну мужю моему...» [29]. До сьогодні в нашій мові збереглися сполучні слова, похідні від кореня **k-*, набуло важливості розрізнення займенникових та сполучникових речень.

Додаткові складнопідрядні речення поєднувалися за допомогою сполучників (*оже, яко, да* тощо) та сполучних слів (*идеже, коли, где* тощо): «*Идеже* глава твоя ляжеть, ту и главы наша сложим» [29]. Ці сполучники й сполучні слова тривалий час були в активному вжитку, проте у теперішній мові залишився лише сполучник *що*, а також з'явилися сполучники *ніби, буцім* та сполучні слова *хто, що, який, куди* тощо. Поява багатьох нових сполучників сприяє усуненню подібності сполучних засобів і чіткому виокремленню особливостей різновидів складнопідрядних речень.

Підрядні частини часу виражали час дії або стану, описаного в головному реченні. Загально часові відношення виражали сполучні засоби *коли, какъ, когда, егда*, період тривання дії чи стану окреслювали за допомогою сполучних слів *доколъ, донелъ, дондеже*, швидко змінювані дії позначали сполучні засоби *одва, только, скоро*. Наприклад: «Сядете въ граде Иерусалиме, *дондеже* послю обетование Отца моего» [29]. Складнопідрядні часові речення сучасної мови споріднені з давніми, проте зазнали змін сполучні засоби: замість першого типу утвердилися сполучники *коли, як*; замість другого – *доки, доти, поки*; замість третього – *ледве, лише, тільки*.

Складнопідрядні речення умови в давньому та сучасному варіантах мови використовують для повідомлення можливості дії чи стану за певних умов. У давніх текстах, зокрема в досліджуваній нами «Повісті минулих літ», побутували сполучники *аще-а, аще-то, еже, аже* та інші: «Луче ны бяше въ Егупте, *еже* ядохом мяса, и тукъ и хлебъ до сытости» [29]. В українській мові давні сполучні засоби перетворились у сполучники *якби, якщо, коли б* тощо.

Складнопідрядні допустові речення висвітлюють події, які могли б відбутися, хоч і не є правильними чи можливими. Колись для їх опису використовували сполучники *аще, аче*: «*Аще* бо и теломъ апостоли суть zde не были, но учения ихъ, яко трубы, гласяць по вселений въ церквахъ...» [29]. Пізніше, з метою увиразнення описуваних подій сформувалися сполучники *хоть, хотя*, від яких і походить відомий нам сьогодні сполучник *хоч*. Окрім нього, для вираження допустовості, ми використовуємо ще складені сполучники *незважаючи на те що, дарма що* та інші.

У складнопідрядних реченнях причини підрядна частина, що виражала дію, яка спричинила іншу дію, приєднувалась до головної за допомогою сполучників *зане(же), поне(же), бо ибо, яко* тощо: «О люте души ихъ, *понеже* светъ золь свещаша, ркуще: Свяжемъ праведника» [29]. Подальший розвиток мови спричинив спрощення у системі засобів синтаксичного зв'язку речень цього типу, тому, замість різноманітних давніх сполучників,

утвердився один сполучник *бо*, а також з'явилися *через те що, тому що* та інші.

Наслідкові складнопідрядні речення описують наслідок однієї дії щодо іншої. У давніх текстах функціювали сполучники *оже, яко, иже* і багато інших сполучних засобів «Володимеръ же радъ бивъ, *яко* позна Бога самъ и людие его, и възревъ на небо и рече...» [29]. Сьогодні ж система засобів синтаксичного зв'язку значно спрощена і обмежена сполучниками *що, так що, аж* та іншими.

Підрядна частина складнопідрядних речень мети повідомляє про дію, яка спрямована на те, щоб реалізувати дію, описану в головній частині. Такі речення містили сполучники *ат, яко, абы, да* тощо: «Не обличай злыхъ, *да* не възненавидятъ тебе» [29]. У сучасній українській мові сполучними засобами й ідентифікаційною ознакою цих речень є сполучники *аби, щоб*.

У підрядній частині складнопідрядного речення місця описують місце і напрям певної дії. Синтаксичний зв'язок між частинами виражали сполучні слова *кде, иде, куда, камо, идеже* тощо: «Потом княгиня была приглашена во внутренне покои императрицы, *куда* явился и Константин с детьми» [29]. Майже всі ці сполучні засоби збереглися і в сучасній мові, хоч і дещо видозмінились: *де, куди, звідки*.

Розглянувши основні різновиди складнопідрядних речень, бачимо, що основним критерієм їх виокремлення та розрізнення і в давньоукраїнській, і в сучасній українській мові були сполучні засоби: сполучні слова та сполучники. Саме сполучні засоби – їх форма та кількість, зазнали змін у процесі розвитку мови, а різновиди й смислове навантаження складнопідрядних речень майже не змінилося.

Отже, історія розвитку вчення про складні синтаксичні конструкції сягає корінням давнини і базована на індоєвропейській основі. Під час розвитку мови – від давньоукраїнського до сучасного періоду, змінилися форми й способи вираження думки, а також сполучні засоби. У різні роки досліджень

вчені вводили в обіг та послуговувались термінами, багато з яких ми вже не прочитуємо у сучасних працях: «складчасте речення», «рівнорядні речення», «різнорядні речення», «складня» тощо. Але, говорячи про першооснови українського синтаксису, важливо пам'ятати про значний вклад у розвиток граматики таких вчених як О. Потебня, І. Нечуй-Левицький, С. Смаль-Стоцький, Ф. Гартнер та інших. Їх думки неодноразово були інтерпретовані, підтвержені або заперечені і, безперечно, стали підґрунтям для праць сучасних синтаксистів.

1.2. Лінгвістичний статус складних речень в осмисленні сучасних синтаксистів

Сучасні лінгвістичні дослідження відзначаються неординарними підходами до тлумачення різних мовних явищ. За часи активного розвитку синтаксису існувало чимало визначень складного речення. Сьогодні ж знову помітна тенденція до тлумачення складного речення як поєднання простих речень. Цю думку підтримували вчені Н. Гуйванюк, М. Кобилянська, С. Шевчук, К. Шульжук та інші.

Одним з найбільш широко використовуваних підходів до вивчення складного речення є семантико-синтаксичний, що враховує принципи дослідження від форми до значення і навпаки. Основою для класифікації складних речень є врахування експліцитності та імпліцитності сполучних слів і сполучників. На сучасному етапі розвитку синтаксичної науки майже нема суперечок щодо класифікації складносурядних і складнопідрядних речень. Але, виділення складних безсполучникових речень – спірне питання, оскільки деякі вчені характеризують їх як окремий тип, інші співвідносять із складносурядними або складнопідрядними, а деякі взагалі висувують гіпотези про їх неналежність до складних речень.

Складне безсполучникове речення сучасні дослідники характеризують як одиницю мови, що має чітко визначені семантико-синтаксичні відношення

між частинами й чіткий синтаксичний зв'язок (за змістом або інтонаційно). І. Вихованець, розробивши нову типологію складних речень, до яких зарахував складносурядні, складнопідрядні, складні речення із взаємозалежними частинами та безсполучникові складні речення із недиференційованим синтаксичним зв'язком, стверджує, що безсполучниковим реченням властивий і сурядний і підрядний зв'язок. «Належність деякої частини безсполучникових конструкцій до складносурядних і складнопідрядних речень визначається типом синтаксичного зв'язку – сурядним і підрядним, які виявляють тотожні синтаксичні властивості як у сполучникових, так і безсполучникових складних реченнях» [8, с. 348]. З цього можемо зробити висновок, що за І. Вихованцем, складні безсполучникові речення належать до усіх чотирьох вищеназваних класів складних речень. Цю думку підтримує відома мовознавиця Р. Христіанінова.

Цікавим, на нашу думку, є те, що Р. Христіанінова спростовує твердження деяких сучасних мовознавців про те, що сполучники є основним виразником синтаксичного зв'язку між частинами складних речень. Дослідниця влучно наводить приклад того, як своєрідність будови речень впливає на те, чи можна змінити безсполучниковий зв'язок на сполучниковий. Наприклад: «*Згадалося: був осінній зорепад і степ нічний, траншеями поритий і Згадалося, **що** був осінній зорепад і степ нічний, траншеями поритий*» [41, ст. 35]. Подібну думку обґрунтував С. Дорошенко, визначивши складні безсполучникові речення як синтаксичні одиниці, що мають своєрідне стилістичне забарвлення і тяжіють до сполучникових (складносурядних або складнопідрядних) речень. Мовознавці П. Дудик та Л. Прокопчук стверджують, що складносурядні чи складнопідрядні речення часто можна перетворити на складні безсполучникові: «*Від гострого болю в очах потемніло, і на вії виступили сльози* (В. Козаченко) – *Від гострого болю в очах потемніло, на вії виступили сльози; Я певна, **що** вві сні дерева і квітки не страждають* (О. Олесь) – *Я певна: вві сні дерева і квітки не*

страждають» [10, ст. 296]. Однак ототожнювати ці речення буде помилкою, оскільки не кожне безсполучникове речення можна трансформувати в сполучникове зі збереженням сенсу висловлювання.

Отже, в осмисленні сучасних науковців, складні безсполучникові речення – це не лише поєднання простих речень, а й синтаксичні утворення із різною формально-граматичною структурою, що впливає на їх співвіднесення із складнопідрядними та складносурядними реченнями.

Опис складносурядного речення викликає значний інтерес у мовознавців, які намагаються переосмислити його історичний розвиток, у такий спосіб дещо глибше дослідити їх композицію, семантику й засоби сполучуваності. У сучасному синтаксисі значно розширився усталений у ХХ ст. поділ складносурядних речень за типом сполучника (розділові, єднальні, протиставні). Окрім них, мовознавці виокремлюють ще градаційні (Вихованець, Шульжук), пояснювальні (Слинько), приєднувальні (Вихованець, Загнітко), пояснювально-приєднувані (Загнітко).

Дослідниця Т. Масицька у своїй праці «Типологія семантико-синтаксичних реченнєвих залежностей» (2016) аналізує складносурядні речення із погляду синтаксису залежностей. У зв'язку з цим вона пропонує нові терміни «семантико-синтаксична залежність», «формально-синтаксична залежність». Зародження цієї думки ми простежуємо ще у працях І. Вихованця, який вважав, що «визначальну формально-синтаксичну і семантико-синтаксичну характеристику складносурядних речень становить елементарність / неелементарність їх структури. У мовленні функціонують як складносурядні речення з мінімальною для них кількістю предикативних частин (елементарні складносурядні речення), так і складносурядні речення ускладненого типу (неелементарні складносурядні речення)» [8]. Т. Масицька у своєму дослідженні бере за основу ці рівні характеристики складносурядних речень і виділяє два функційні типи залежностей – семантико-синтаксичну та формально-синтаксичну. «Перший тип характеризує семантико-синтаксичну структуру речення, другий організовує

формально-синтаксичний аспект речення» [27, ст. 315]. Загалом, вона поділяє семантику речення залежно від типу сполучника між його частинами. Так, у складносурядних реченнях із семантичними сполучниками виокремлює зіставну, протиставну, приєднувальну, розділову, обмежувальну, градаційну семантику, а в реченнях із асемантичними сполучниками – умовно-наслідкову, причиново-наслідкову та темпорально-темпоральну. З таким поділом дещо не погоджується дослідниця Р. Хрестіанінова, яка вважає, що темпоральна взаємозалежність – базова для всіх типів складносурядних речень. Цікавою є думка вченої про те, що «темпоральна семантико-синтаксична взаємозалежність конкретизована у двох різновидах – власне-темпоральній (одночасності і різночасності) та казуальній (причиново-наслідковій і умовно-наслідковій)» [42].

Семантико-синтаксичну типологію складносурядних речень досліджує також Н. Рула. Вона поділяє всі складносурядні конструкції на три групи: речення з семантичними сполучниками, із асемантичними сполучниками та речення, предикативні частини яких приєднані безсполучниково. Так, дослідниця вважає, що «перша група охоплює конструкції з семантикою зіставлення, протиставлення, розділовості, градації, приєднання ... заперечення. До другої групи входять речення із значенням власне-темпоральності, перелічування, каузальності, приєднання ... обмеження, виділення, невідповідності. Третю групу становлять конструкції з темпоральними, перелічувальними відношеннями, сумісністю дій, а також із чітко вираженою зіставною, протиставною, обмежувальною, наслідковою та приєднувальною семантикою» [34, ст. 96].

Науковець В. Барчук приділив чимало уваги дослідженню сполучуваності складних речень. Зокрема він вказує на обмеженості розуміння сурядного зв'язку в українському синтаксисі: «Українська граматики пов'язує сурядний зв'язок або з формою, ідентифікуючи його за умови наявності сурядних сполучників, або з типом відношень між компонентами, не узалежнюючи сурядність від сполучниковості» [4, ст. 14].

Він вважає, що головною функцією сурядного зв'язку є поєднання предикативних елементів.

Отже, на сучасному етапі розвитку синтаксичної науки значно поглибилися дослідження складносурядного речення, його формально- і семантико-синтаксичної структури, розширилася типологія та класифікація, в науковий обіг введено нові терміни тощо.

Складнопідрядні речення мають статус найпоширеніших речень за кількісними, а також структурно-семантичними ознаками. Сучасні мовознавці намагаються розробити нову класифікацію. Ще вкінці ХХ ст. І. Вихованець пропонує поділити всі складнопідрядні речення на чотири групи: з детермінантними підрядними частинами, з прислівними підрядними частинами, займенниково-співвідносного типу, з підрядними супровідними частинами [9]. У наш час синтаксисти трактують складнопідрядне речення як конструкцію, утворену на основі підрядного приреченнєвого, прислівного чи опосередкованого зв'язку.

Дослідниця Р. Христіанінова, вивчаючи порядок розташування підрядної частини, виокремлює два різновиди складнопідрядних речень: «речення з фіксованою позицією підрядної частини та речення з незакріпленою позицією підрядної частини» [44]. До першої групи зараховують речення приєднувального типу, а також речення із підрядною означальною частиною, оскільки їх підрядна частина завжди постпозиційна щодо головної: «*Цілую руки, що крутили жорна у переддень космічної доби*» (В. Симоненко). До другої групи належать більшість складнопідрядних речень: «*Малі дерева схожі на дорослих, як діти на своїх батьків*» (М.Сингаєвський).

Т. Масицька стверджує, що складнопідрядні речення слугують базою для простих ускладнених речень. Так, складнопідрядне речення з прислівною підрядною частиною можна легко трансформувати в просте речення: «*Вже світало, коли добралися до нової садиби*» (П. Загребельний) → «*На світанку*

добралися до нової садиби». Дослідниця зазначає, що «утворення простих ускладнених речень із елементарних складнопідрядних конструкцій здійснюється внаслідок акцентування семантичної функції однієї з елементарних конструкцій і послаблення семантичної функції другої з елементарних конструкцій [26, ст. 120]. Питання синонімії простих ускладнених і складнопідрядних речень досліджувала також С. Харченко. Вона виокремлює кілька синонімічних пар:

1. Складнопідрядне речення з підрядним присубстантивним – просте речення з дієприкметниковим зворотом.
2. Складнопідрядне речення з підрядним часу – просте речення, ускладнене дієприслівниковим зворотом;
3. Складнопідрядне речення з підрядним присубстантивним – просте речення, ускладнене відокремленою прикладкою;
4. Складнопідрядне речення з підрядним умови – просте речення, ускладнене дієприкметниковим або прикметниковим зворотом;
5. Складнопідрядне безсполучникове речення – просте речення, ускладнене відокремленими додатками [40, ст. 125].

Погоджуємось із думкою дослідниці, що синтаксичні синоніми виникають внаслідок існування різних способів осмислення значення висловлювання. Такі реченнєві модифікації допомагають зацентувати увагу реципієнта на конкретній ситуації. Наприклад: *«Коли ми йшли удвох з тобою Вузькою стежкою по полю, Я гладив золоте колосся, Як гладить милому волосся Щаслива, ніжна наречена... (Д. Павличко) – Йдучи удвох з тобою вузькою стежкою по полю, я гладив золоте колосся, як гладить милому волосся щаслива, ніжна наречена»*. У першому реченні увагу акцентовано та тому, коли саме відбулася описувана подія, у другому – яка дія відбувалась паралельно.

Отже, складнопідрядне речення в сучасному осмисленні – це конструкція, утворена за допомогою підрядного зв'язку між головною та підрядною (підрядними) частинами. Мовознавці намагаються по-новому осмислити та

класифікувати складнопідрядні конструкції, а також дослідити їх семантико-синтаксичні та формально-синтаксичні особливості.

Загалом, проблема вивчення складних синтаксичних конструкцій давня і досі не вирішена. Тому лінгвістичного статусу «остаточно вивчені» ці речення не мають. Однак, спостерігаємо значний поступ у дослідженнях сучасних синтаксистів (Р. Христіанінова, С. Харченко, Т. Масицька, В. Барчук, Н. Рула, С. Дорошенко та інші), які намагаються усебічно вивчити семантико-синтаксичні та формально-синтаксичні особливості складних речень, обґрунтувати причини виокремлення сполучникових та безсполучникових складних конструкцій, а також їх співвіднесення, розширити та поглибити їх класифікацію, знайти пояснення явищу синтаксичної синонімії тощо. Дослідження усіх особливостей складних речень важливі не лише синтаксису, а й мовознавству в цілому, оскільки, використовуючи знання про складні конструкції, ми можемо дослідити їх функціонування в різних текстах, зокрема в поетичних.

1.3. Особливості будови і функціонування складних речень в поетичних творах.

Мова поетичних текстів багата на художні засоби й синтаксичні модифікації речень, за допомогою яких автор відтворює образи, мотиви й навіть емоції. Виразальні засоби поезії зазвичай приховані в специфічній будові речень. Погоджуємось із думкою дослідниці І. Сметани, що поетичній мові, на відміну від інших літературних жанрів, притаманна «свобода» у використанні мовних одиниць. У своїй дисертації вона зазначає: «Поетичний синтаксис, підпорядкований загальним законам смислу, поетичній логіці, органічно влітається в цілість поетичних структур, сприяє єдності форми і змісту. Письменник має право на відхилення від усталених норм, тому й поетичний синтаксис дає широку варіантність засобів висловлювання, які іноді не відповідають традиційним нормам» [39, ст. 40].

Фундамент вивчення особливостей синтаксису поезій в українському мовознавстві заклала дослідниця С. Єрмоленко, яка в 1968 році захистила кандидатську дисертацію «Синтаксис віршової мови». Вона дослідила синтаксичну організацію поезій від найменшої одиниці (словосполучення) до найбільшої (композиційна єдність, тобто сам вірш). Звертає увагу на існування різних форм синтаксичного поділу поезій: рядок, строфа, двовірш. С. Єрмоленко часто наголошує на різноманітності синтаксичної організації творів різних авторів, вживаючи поняття «індивідуальний синтаксис». «Членування віршової мови на синтаксичні одиниці – речення ... виявляє деякі особливості синтаксису індивідуальних стилів. Багато рис структурної організації речень в індивідуальному стилі зумовлено явищами мікросинтаксису – певними тенденціями у будові словосполучень» [11, ст. 69]. Не всім авторам характерне використання складних речень у поезіях. Наприклад у творчості М. Бажана та І. Драча переважають прості речення, а от у поезія М. Рильського, А. Кримського помічаємо тяжіння до складних конструкцій.

Мова поезії, загалом, така ж сама як і мова інших літературних жанрів. Однак, погоджуємось із думкою науковців Л. Близнюк та А. Петровського, що поетична мова має чимало обмежень. Наприклад, дотримання метроритмічних норм, правила римування, організованість ідейно-композиційного та лексичного рівнів тощо. Саме синтаксична організація художнього тексту дає нам найбільш вичерпне розуміння творчого стилю письменника. Поетичний синтаксис вирізняється із загального синтаксису тим, що він підпорядкований поетичній логіці. Тобто, заради змісту митець може пожертвувати формою. Так утворюються відхилення від усталених норм будови речень, які в науці мають назву інверсія, хіазма, градація, синтаксичний паралелізм тощо.

Синтаксис поетичного тексту існує у взаємозалежності з семантикою. Тобто ми не можемо дослідити будову й функції складних речень, не звернувши увагу на сенс поезії, використані лексичні одиниці чи стилістичні

фігури. Так, лексичний і синтаксичний рівні – базові для будь-якого поетичного тексту. У сучасній синтаксичній науці, а отже й у поетичному синтаксисі, важливим компонентом вивчення є синтаксичний зв'язок (сполучниковий (сурядний, підрядний) і безсполучниковий, а також їх комбінації). Поєднання простих речень у складні за допомогою конкретного типу зв'язку зазвичай впливає на сенс і мету речення або навпаки: конкретна мета чи бажання висловити (зобразити) щось впливають на вибір синтаксичних одиниць. Наприклад, для відтворення плинності думок, протяжності подій найчастіше використовують безсполучникові речення: *«Були у нього пензлі боговгодні / став на ослін, одсунув рогаці»* [17, ст. 103]. Для відображення порівняння, одночасності швидкої зміни подій використовують складносурядні речення: *«А я чолом припала до вікна, і смуток мій бере мене за плечі»* [17, ст. 44]. Для змалювання наслідку чи пояснення певних дій ліричного героя, відтворення його переживань щодо чогось утворюють складнопідрядні речення: *«Не говори печальними очима те, що бояться вимовить слова»* [17, ст. 11].

У поетичних текстах функціують різні типи складних речень: складносурядні, складнопідрядні, складні безсполучникові. Звісно, якщо дослідити частотність використання тих чи тих речень у творчості конкретного автора, то виявимо, що він найбільше тяжіє до одного виду складних конструкцій. Наприклад, творчості Т. Шевченка притаманні складні безсполучникові конструкції, що зумовленою сенсом і ритмомелодикою його текстів. Він часто описує події минулого та теперішнього часів у поєднанні: *«Вставало сонце з-за могили, Раділи люде, встаючи»* [47]. Також його текстам характерна певна протяжність, відтворити яку допомагають складні безсполучникові речення: *«Гусла загули, Гуляє князь, гуляють гості, Ревуть палати на помості...»* [46]. Речення із заперечно-стверджувальною конотацією Т. Шевченко часто подає як складносурядні безсполучникові, наприклад *«Не сон-трава на могилі Вночі процвітає, То дівчина заручена Калину саджає...»* [47]. Тому, на прикладі

Кобзаря, ми бачимо, як синтаксичні особливості поетичних конструкцій зумовлюють ідіостиль письменника. Загалом, складні безсполучникові речення – одні з найбільш поширених складних конструкцій у поезіях (Л. Костенко, С. Майданська, А. Тимченко та інші).

Щодо інших типів складних конструкцій, то, наприклад Леся Українка часто використовувала складнопідрядні, а саме складнопідрядні порівняльні речення: *«Прокидалась край неба зірниця, Мов над озером тихим, глибоким Лебідь сплескував білим крилом...»* [21]. Також часто поетеса використовує складнопідрядні речення умови: *«Якби мої думи німії / та піснею стали без слова / тоді б вони більше сказали [20]; Якби оті проміння золоті / у струни чарами якими обернути / я б з них зробила золотую арфу»* [22]. Так, за допомогою особливостей синтаксичної будови речення, поетеса створює художні образи та більш точно змальовує явища й предмети, важливі для розуміння твору в цілому.

Складносурядні речення у своїй поетичній творчості активно вживав Олександр Олесь: *«Чи то солов'ї щебетали, чи капали роси з туманів, чи трави співали квіткам?»* [30, ст. 231], *«В сльозах, як жемчугах, мій сміх, І з дивним ранком ніч злилась, І як мені розняти їх?!»* [30, ст. 23], *«Прийде час, - і вільні й рівні встануть люде, і здійсняться мрії всі ураз!»* [30, ст. 35]. Образна система поета – надзвичайно розвинена, тому складносурядні речення допомагають йому увиразнити й деталізувати зображуване. Помічаємо, що найбільше речень поєднані сурядним сполучником *і*, оскільки за його допомоги можна передати і єднальне, і протиставне значення. Творчість Олександра Олеся яскраво репрезентує те, як авторське світобачення впливає на вибір синтаксичних одиниць. Так, складні речення слугують для глибокого викладу думок та ідей твору.

Дослідивши тексти окремих поетів, можемо стверджувати, що складні речення виконують кілька функцій у поетичних творах:

1. Є однією з форм вираження експресивності: *«Били блискавки ще тривогу / Розтинаючи небосхил / І веселка тобі під ноги / Опустилась, чудна, без сил // Довго вітер уперто віяв / Але чомусь і він тепер / Зазирнувши тобі під вії / У волоссі твоєму вмер»* [35]. Складносурядні речення розташовано одне за одним, що допомогло автору створити розгорнуту метафору, яка підсилила експресивність висловлюваного.
2. Увиразнюють ритмомелодику поезії: *«Вростаю у небо високе / Де зорі – жовті джмелі / І чую: пульсують соки / У тіло моєї землі»* [37]. Тут В. Симоненко використовує таку синтаксичну будову складної конструкції, що одна предикативна частина перервана іншою (підрядною означальною). Так висловлювання читаємо чітко й зберігаємо римування.
3. Текстотвірну: *«Не шукав я до тебе / ні стежки, ні броду, / бо від тебе узбіччям / ніколи не брів – / я для тебе горів, / український народе, / тільки, мабуть, / не дуже яскраво / горів»* [36]. Бачимо, що складна синтаксична конструкція з різними видами зв'язку забезпечує зв'язність, цілісність та послідовність висловлюваних думок.
4. Забезпечують зв'язність, послідовність та цілісність тексту.

Основна функція синтаксису в поетичному творі – це зв'язування окремих елементів в одну логічну структуру. Для повного розуміння смислу поетичного тексту важливо дослідити виражальні засоби, які заковані в особливостях його структури. Для того, щоб дослідити специфіку словесного оформлення синтаксичних конструкцій, варто зробити аналіз синтаксичної організації творчості конкретного митця. Так, художнє мовлення кожного автора індивідуальне, тому важливі всі його компоненти: добір лексики, використання художніх прийомів (паралелізм, повтор, звертальні конструкції, пряма мова тощо), засоби поєднання лексем у словосполучення та будова речень, синтаксична організація твору в цілому.

Отже, складні речення виконують текстотвірну, зв'язну, увиразнювальну та інші функції. Активне використання складних речень у поезіях сприяє увиразненню та поглибленню сенсу висловлюваного, всебічному змалюванню образів та відображенню багатства індивідуальної мовосистеми. Поетичній мові притаманні власні, відмінні від загальної літературної мови, «свободи» й «обмеження», зумовлені ритмікою, наявністю рими тощо. У поезіях українських митців (Т. Шевченка, Лесі Українки, Олександра Олеся, Л. Костенко, В. Симоненка та інших) наявні усі види складних речень: складносурядні, складнопідрядні, безсполучникові, з різними видами зв'язку. Однак, кожен автор, здебільшого, тяжіє до використання одного чи двох видів складних речень. Це зумовлено специфікою їх творчості, адже від типу зв'язку, використаного у реченні, залежить сенс висловлюваного. Загалом, дослідження поетичного синтаксису можливе лише у взаємозв'язку з вивченням ідіостилю митця, семантики та стилістики його творів. Тому ми, аналізуючи поетичну творчість Агатангела Кримського, намагатимемося простежити взаємозв'язок специфіки світобачення митця та його словесно-синтаксичного оформлення.

РОЗДІЛ 2. СКЛАДНІ СПОЛУЧНИКОВІ ТА БЕЗСПОЛУЧНИКОВІ РЕЧЕННЯ У ПОЕЗІЯХ АГАТАНГЕЛА КРИМСЬКОГО

2.1. Складносурядне речення як засіб поетичного синтаксису Агатангела Кримського

Агатангел Кримський-поет – малодосліджена постать, адже більше він відомий як науковець: сходознавець, мовознавець, орієнталіст, перекладач. Поетичний дебют митця відбувся в 1889 році. Його відома і єдина поетична збірка має символічну назву «Пальмове гілля. Екзотичні поезії». Справді, вірші Агатангела Кримського були чимось новим для тогочасної української поезії і захоплювали, як зазначає С. Павличко, «драматизмом і якоюсь оголеною сповідальністю» [31, ст. 80]. Перед нами на папері відкривається уся ніжність, вразливість та поетичність душі науковця. За нашим спостереженням, головними мотивами творчості Кримського є суперечність між прагненням любові та щастя і правом на це, песимістичність зображення життя і традиційне його сприйняття. Поет подає розлогі описи екзотичних пейзажів, п'янкх ароматів, мук від «нечестивого кохання» тощо. Усі ці складні колізії, переживання й образи ліричного героя безперечно вплинули на синтаксичну організацію поетичних текстів.

Зауважуємо, що Агатангел Кримський використовує багато засобів поетичного синтаксису, які формують його ідіостиль:

1. Риторичні фігури – «*Палючий, дивний край!... Чудовий райський кут!*» [18, ст. 81]; «*Чи ж мені суджено щастя таке?*» [18, ст. 280]. Усі риторичні оклики та питання надають творам митця виразності, жвавості, а іноді й допомагають наголосити на важливих думках, які «мучать» ліричного героя.
2. Апосіопези – «*Дивлюсь і на Ліван... Там дише прохолода... / Зелена лука... Пахучая роса... / Смолистий, свіжий ліс... Могутня природа... / Рожевії гаї... Весняная краса!*» [18, ст. 81]. Це прийом, що

підсилює глибину описаного. Автору ніби не вистачає слів, аби змалювати красу пейзажів, тому він використовує обірвані речення, щоб читач зумів сам відчути те, що важко описати словами.

3. Синтаксичний паралелізм – «*Ще учора був я наче люди / Ще учора мав переконання*» [18, ст. 65]; «*Гасне розум, гаснуть сили, гасне цілий чоловік*» [18, ст. 69]; «*Сріблисті потоки із місяця лютя / Сріблисті звуки з-під лютні несуться*» [18, ст. 71]. Автор використовує прийом синтаксичного паралелізму з метою наголошення на певних явищах, відображення одночасності подій, підкреслення трагічності чи радості моменту.
4. Звертальні конструкції – «*Тихий вітре з рідних гір!*» [18, ст. 72]; «*Газелько!*», «*Ох зірко!*» [18, ст. 73]. Агатангел Кримський, здебільшого, виділяє звертання знаком оклику, з метою наголосити на смислового навантаженні цього засобу або, щоб виразити емоції здивування, ніжності, захоплення тощо.
5. Повтори – перша строфа «*Ні, ніколи од мене не вчуєш / Що тебе я люблю // Ціле небо було б захиталось / На ту сповідь мою*» і третя строфа «*Ні, ніколи од мене не вчуєш / Що тебе я люблю // Вся природа була би вжахнулась / На ту сповідь мою*» [18, ст. 65]; «*Ох, кохання – то таке страждання / Що і не питайся! // А зануда – то така отрута / Що і не питайся!*» [18, ст. 281]. За допомогою цього засобу автор увиразнює художнє мовлення, забезпечує римування та наголошує на смислового навантаженні окремих слів, фраз, речень.

Складні речення займають чільне місце у поезіях Агатангела Кримського. Так, його думки здебільшого глибокі, ґрунтовні й заплутані, що вдається відтворити за допомогою складних конструкцій. Він використовує і складносурядні, і складнопідрядні, і складні безсполучникові речення.

Спектр складносурядних речень у поезіях Кримського представлено єднальними, розділовими, градаційними, зіставно-протиставними

конструкціями, найчисельнішими з яких є речення із єднальним значенням. Їх частка становить приблизно 45%. Цей спектр речень здебільшого представлено конструкціями з використанням сурядного сполучника *і*: «*Прихилила вишня / Вітоньку низенько; / І зрадів дернистий / Килим зелененький*» [18, ст. 155]; «*З такими думками просидів / Я цілую нічку колись / І в серці моїм аж до ранку / Важкій боїща велись*» [18, ст.243]. Так, складносурядні речення з єднальним значенням виконують кілька функцій у поезії Агатангела Кримського. Автор часто пише про свої почуття, що, поєднуючись, утворюють бурю емоцій. Тому в рядках «*І в душі моїй віта щасливий страх, І дрижать слова молитви на устах*» [18, ст. 145] бачимо, що будова речення в цілому та сполучник *і* зокрема, виражають одночасність подій.

Складносурядні речення зі сполучником сурядності *і* можуть виражати послідовність подій. Наприклад, у рядках поезії «*На плечі твої білосніжні / Я голову тихо схилив / І тайну дівчачого серця / Підслухати добре зумів*» [18, ст. 131]. Розуміємо, що спочатку ліричний герой «Я» «схилив» голову на плечі дівчини, а потім почув биття її серця. Або, у реченні «*Кожним ранком на висячий / Календар я поглядаю / І листок його вчорашній / Я злорадісно зриваю*» [18, ст. 177]. Очевидно, що спочатку ми дивимось на календар, згадуємо, що вже новий день і тоді зриваємо «листок його вчорашній». Тобто, коли складносурядні речення розташовані одне за одним, це дозволяє автору вказати послідовність подій або створити розгорнуту метафору чи підкреслити емоційність описуваного моменту: «*Я ж, паленіючи, розгортую листки / і п'ю нове життя з кожнісінького слова / і перечитую прихильнії рядки*» [18, ст. 63].

Знаходимо в поезії Кримського речення, які виражають протиставлення: «*Такі думи голова снує / А серце роздирається з одчаю // В моїм коханні — щастя все моє / І (в значенні але) щастя я навіки одкидаю!*» [18, ст. 148]. Звернімо увагу на другу частину речення, де ми бачимо єднальний сполучник *і*, який ніби й не характерний реченням з протиставною

семантикою. Однак, ми вважаємо, що Агатангел Кримський використовує сполучник *і* в значенні *але*. Тобто розуміємо сенс рядка так: «*В моїм коханні щастя все моє, але щастя я навіки одкидаю!*». Нерідко трапляється поєднання в одному складносурядному реченні трьох і більше семантичних значень. Наприклад, у рядках «*Коло Зої сей та інший в'ється / І сама вона когось кохає // Але це мені не ранив серця: В хорім серці задрості немає*» [18, ст. 91] поєднані єднальний сполучник *і* та протиставний *але*. Так, автор зумів поєднати в одне речення різні значення – перша і друга частини мають єднальні відношення, виражають одночасність того, що відбувається, а друга і третя виражають протиставні відношення.

Причинно-наслідкові семантико-синтаксичні відношення у складносурядних реченнях зазвичай визначаємо за допомогою смислу. Це речення зі сталим розташуванням складових частин. Наприклад у реченні «*Я рідко бачив ласку од жінок / І вже, либонь, ніколи не побачу....*» [18, ст. 147] сполучникове поєднання *і вже* передає причинно-наслідкове відношення. Так, ми не можемо поміняти частини місцями, оскільки сенс речення передає лише стала їх композиція. Подібні конструкції у поезії митця знаходимо нечасто.

Наступні за частотою використання складносурядні конструкції – це речення з зіставно-протиставним семантико-синтаксичним відношенням. Їх частка у збірці «Пальмове гілля» Агатангела Кримського становить 25%. Ці речення виражають різноманітні варіанти смислових відношень. Ми виокремлюємо речення із власне протиставним відношенням, із власне зіставним відношенням та з поєднанням зіставно-протиставних відношень. Наприклад, розглянемо речення із зіставною семантикою «*Отак, буває, гляньте на ланок /// А там стримить опудало з соломи*» [18, ст.113]; «*Такії думи голова снує / А серце роздирається з одчаю*» [18, ст.148]; «*Взавтра маєш ти їхати звідси / А сьогодні — в театр ідемо*» [18, ст. 151]; «*Вже й душа моя з нудьги за нею / Сто разів вгасала / А вона й однісінького разу / Не пита нічого!*» [18, ст. 274]. Усі вони поєднанні сполучником *а*, за допомогою

якого автор порівнює (зіставляє) різні емоції, події: *взавтра ти поїдеш звідси – а сьогодні ідемо в театр, моя душа страждає – а вона навіть нічого й не пита.*

Звернімо увагу на рядки *«Душа летить у рідний край / За табором еменців / Та тілом я на чужині / В полоні у мекканців»* [18, ст. 121], якими починається та закінчується однойменна поезія. Тут автор використовує маловживаний в протиставному значенні сполучник *та* (більш розповсюджені сполучники *а, але*). Незважаючи на те, що сполучник *та* повинен виражати єднальне значення, у наведеному прикладі він виражає власне протиставне відношення. Тому розуміємо, що синтаксична організація поезії та її смисл тісно взаємопов'язані. Також Агатангел Кримський використовує сполучення простих речень, які, в поєднанні, могли б утворити складносурядне. Наприклад, прочитаємо строфу *«На личку в тебе літо / Рум'янеє пашисть // **Зате** зима холодна / На серденьку лежить»* [18, ст. 127]. Друге речення поєднано з першим за допомогою протиставного сполучника *зате*. Це допомогло автору відтворити несумісність описуваного.

Виокремлюємо також конструкції з поєднанням зіставного і протиставного відношення. Так, у реченнях *«Хлюпав дощ, а тихе світло / Меркотіло в ліхтарях»* [18, ст. 69]; *«Слугою ти стався у любки / А любка того не вважа»* [18, ст. 242] сполучник *а* має і зіставне, і протиставне значення. Перше речення реципієнт може трактувати по-різному: і як одночасність подій (дощ хлюпав, світло в ліхтарях мерехтіло), і як несумісність подій (незважаючи на те, що хлюпав дощ, світло в ліхтарях мерехтіло). Так, поетична мова має певну «волю» в її розумінні, тому правила трактування поетичного синтаксису теж дещо розширені. Агатангел Кримський часто використовує сполучники, яким характерне одне значення, в іншому розумінні. Наприклад у реченні *«Ще не втишились вітри студені /// А луки розквітають зелені!»* [18, ст. 114] сполучник *а*, який більш притаманний складносурядним реченням з зіставною семантикою, можна

замінити на сполучники, характерні реченням із протиставною семантикою – *але, проте, однак*.

Найрідше у досліджуваній поезії знаходимо складносурядні речення з розділовою та пояснювальною семантикою. За нашими підрахунками, частка кожного з цих типів не перевищує 10%. Розділові речення, зазвичай, вказують на чергування описаних явищ або їх взаємовиключення: «*Чи я дегенерат, чи просто чоловік*» [18, ст. 70]. Традиційних пояснювальних конструкцій зі сполучниками *тобто, себто, як-от, а саме* в поезії Агатангела Кримського немає. Їх замінюють безсполучникові конструкції, які більше тяжіють до складнопідрядних речень: «*Раптом жаба заквакала В сутніні ночі // По душі моїй поминки Правити хоче!*» [18, ст. 80].

Отже, як засіб поетичного синтаксису, Агатангел Кримський використовує складносурядні речення для відображення емоцій та переживань внутрішнього світу ліричного героя, одночасності, послідовності або несумісності подій. Найбільш вживаними ми визначили речення з єднальним (45%) та зіставно-протиставним зв'язком (25%). Синтаксичною ознакою художнього стилю письменника визначаємо також відсутність складносурядних градаційних речень. Загалом, за підрахунками О. Байдюк, складносурядні речення становлять 13,7% усіх складних речень поетичного мовлення Агатангела Кримського. Частіше поет вдається до використання складнопідрядних речень (38,6% за підрахунками О. Байдюк), що, до слова, було популярним у поетичному мовленні XIX-XX ст. Тому, розглянувши ці конструкції, зможемо краще охарактеризувати риси поетичного синтаксису митця.

2.2. Типологія складнопідрядних конструкцій у поетичних творах митця

Поетичним творам Агатангела Кримського притаманне широке використання складнопідрядних речень, що було характерно тогочасному

художньому стилю. Його вірші глибокодумні, чуттєві і, зазвичай, складні за синтаксичною будовою. Складнопідрядні речення допомагають автору відобразити колізії внутрішнього світу героя, їх передумови та наслідки. Дослідниця О. І. Байдюк приділила кілька своїх праць дослідженню особливостей складних конструкцій у художній, науковій та епістолярній спадщині митця. Зокрема вона визначила кількість (відсоток) усіх типів складнопідрядних речень у поезії А. Кримського, що ми використовуватимемо у нашому дослідженні.

З-поміж складнопідрядних речень, наявних у збірці поезій «Пальмове гілля», знаходимо найбільше речень із підрядними означальними – 27,6%. Здебільшого ці конструкції описують емоції ліричного героя, який втрачає надію «*Нащо гарне, що в душі моїй жило / Обернулося з алмазу в бите шкло?!*» [18, ст.188], закохується «*А я, мов гімназист, що вперше закохався / Із пафосом пишу наївно-щирі вірші*» [18, ст. 92], розмірковує про щастя «*Зрівнявся з богами щасливець такий / Що жадібно ловить солодку розмову / І осміх принадливий твій!*» [18, ст. 90], споглядає природу «*Дивився я на низку диких гір / Що їх боки обріс кудлатий бір*» [18, ст. 47] тощо.

Прикметним є те, що Агатангел Кримський, здебільшого, як засіб поєднання головного та підрядного речення використовує сполучні слова. Найбільш часто вживаним визначаємо сполучне слово *що*, яке зазвичай функціонує в означально-поширювальних реченнях. Наприклад, «*Верещать собі хлоп'ята, що женуть додому гуси*» [18, ст. 137], «*Виспівуєш ти про утіхи, про рай / Що серце сп'яняють украй*» [18, ст. 78]. Розглянувши приклади, стверджуємо, що означально-поширювальні частини приєднуються до головної за допомогою питання який, яка, яке. Подібні речення поет використовує задля уточнення, роз'яснення того, що описано в головній частині, адже особливістю означально-поширювальних конструкцій є те, що головна частина могла б бути закінченим реченням.

Також часто, в рівній кількості, митець використовує сполучні слова *хто*, *де*, що функціонують в складнопідрядних реченнях із власне

означальними підрядними частинами: «*Щастя – тим, хто має право жити*» [18, ст. 28], «*Божевільно хочеться в ту сім'ю зайти / Де сьогодні ввечері / Будеш, певне, Ти*» [18, ст. 66]. Зазвичай сполучні слова мають співвідносні займенники у головній частині – *тим, ту, той* та інші. Ці речення поет використовує з метою вказівки на місце події, її фігурантів або для цілісного змалювання спектру почуттів.

Варто звернути увагу на позицію підрядної частини щодо головної, оскільки це також є синтаксичною особливістю поетичної мови Агатангела Кримського. Так, у творчості поета не знаходимо речень, де б підрядна означальна частина знаходилась у препозиції щодо головної. Найчастіше вона знаходиться у постпозиції, рідше в інтерпозиції. У першому випадку, це речення, які описують емоційний стан, природу або ж звичне життя: «*Вони перевернулися в черву / В склизьких, бридких, гадючих робаків / Що порпаються, тискаються, лаять / У перегнилому твоєму мозку...*» [18, ст. 192]. У другому випадку, речення, здебільшого, описують складність людського вибору, почуттів або думок: «*Нащо гарне, що в моїй душі жило / Обернулося з алмазу в бите шкло?»* [18, ст. 188].

Наступним видом складнопідрядних речень, які Агатангел Кримський широко використовує у своїй творчості, є складнопідрядні з'ясувальні конструкції – 12,9%. К. Шульжук зазначає, що «складнопідрядні з'ясувальні речення поділяють на три типи: зі сполучниками сфери розповіді; зі сполучниками сфери волевиявлення; зі сполучниками чи сполучними словами сфери питальної мови» [48, ст. 275]. У поезіях «Пальмового гілля» ми не знаходимо речень зі сполучниками волевиявлення.

Найпоширеніші в поезіях Агатангела Кримського складнопідрядні з'ясувальні речення зі сполучниками сфери розповіді. Підрядні частини цих речень приєднують до головної за допомогою сполучника *що*: «*В нім я бачив тільки те, що поетичне / І одкидав усе, що прозаїчне*» [18, ст. 48], «*Та скажу я, що любиш / Бути близько, ніж далеко*» [18, ст. 73], «*Жахавсь я кохання – гадав, що кохання / Нам працю спиняє*» [18, ст. 94], «*Бо знаю я*

серце, що всі мої болі / погоїть любов'ю» [18, ст. 94]. Спостерігаємо певну закономірність у використанні опорних слів головної частини. Так, якщо підрядна з'ясувальна частина приєднана за допомогою сполучника *що*, то опорним словом у головній частині зазвичай буде лексема зі значенням мовлення (*скажу*), сприймання (*бачив*), мислення (*гадав*), а також слова з оцінним значенням (*важливо, неймовірно, погано* тощо). Ще однією синтаксичною ознакою поетичної мови митця є те, що в щойно описаних реченнях, зазвичай, підрядна частина постпозиційна щодо головної.

У досліджуваній поезії знаходимо складнопідрядні з'ясувальні речення з питальними сполучними словами *чи, хто, чого, як*: «*Я стояла й визирала / Чи не йде миленький»* [18, ст. 74], «*Тискаю я руку кожному, хто входить...*» [18, ст. 68], «*Поскокує пташка й питає / Чого це так сумно мені»* [18, ст. 133], «*Ти не чуєш, як привітно / Загули сріблясті дзвони?»* [18, ст. 138]. Звернімо увагу, що підрядна частина у таких реченнях завжди постпозиційна щодо головної. Цього вимагає семантика речення.

Однаково поширеними у поезіях Агатангела Кримського О. Байдюк визначає складнопідрядні обставинні речення з підрядними причини, умови та місця (кожне по 11,7%) [2]. Підрядні речення причини, у досліджуваній поезії, зазвичай постпозиційні щодо головної і приєднані за допомогою сполучника *бо*: «*Вже несила вас читати // Бо розкинувсь сад запашиий / Під вікном моєї хати»* [18, ст. 57], «*Я хитнувся, бо наче впився / З аромату тих квіток»* [18, ст. 60], «*Сподіватися чогось — не смію / Бо любов моя тебе злякає»* [18, ст. 64], «*Тільки важко – стрічаться з людьми / Бо не надто вони симпатичні»* [18, ст. 66]. Якщо звернути увагу на те, що вчені виокремлюють односуб'єктні та двосуб'єктні речення з-поміж складнопідрядних причинових, то визначальною рисою поетичної мови Кримського є використання двосуб'єктних речень. Так, підрядна і головна частини речень причини зазвичай стосуються різних предметів чи станів, тобто в обох частинах різні головні члени речення.

Складнопідрядні речення з підрядним умови у досліджуваних поезіях поєднуються за допомогою сполучників *як, коли*: «**Як** поб'є миленький, довго не болить» [18, ст. 43], «**Як** погляне дівчинонька / Спатоньки не буде» [18, ст. 75], «**Коли** в поета ллється спів / Дак що йому ваш сміх або ваш гнів?!» [18, ст. 48], «**Коли** ж покохаю, той шістдесятилітній / Стає через мене п'ятнадцять лиш літ!» [18, ст. 156]. Мовознавці виокремлюють складнопідрядні речення, які виражають реальну або ірреальну умови. Проаналізувавши їх особливості в поезії Кримського, визначаємо, що поет використовує лише речення з реальною умовою, оскільки ірреальність, як така, нехарактерна його поезії, орієнтованій на життя, почуття й стани звичайної людини.

З-поміж складнопідрядних речень із підрядним місця, у поезії Агатангела Кримського виокремлюємо речення із зазначенням напрямку дії «*А тут над марами, куди отсе я скрився / Глибокії сніги а скелі ледяні*» [18, ст. 81], місця дії «*Кожним вечором царівна / Дивно гарної уроди / Походжала близь фонтана / Там, де плещуть ясні води*» [18, ст. 82], «*Де Кавказькі гори / Хиляться над морем / Там я розлучився / З застарілим горем // Де Кавказькі гори / Квітнуть райським садом / Там я розлучився / З давнім сумом-гадом // Де ліси журкочуть / Чарівную мову / Там воскресло сонце / Зайнялося знову*» [18, ст. 85]. Прикметно, що речень на позначення вихідного пункту дії у досліджуваній поезії немає. У головній частині зазвичай використано вказівне слово *тут* або *там*, якому у підрядній частині відповідають сполучні слова *куди* або *де*. Щодо позиції підрядної частини щодо головної, то в цих реченнях поет використовує всі три: препозицію, інтерпозицію, постпозицію. Така варіативність складнопідрядних речень місця допомогла поету точно відобразити картину, де відбуваються певні події й як вона впливає на почуття та рішення ліричного героя.

Зрідка поезіям Агатангела Кримського все ж характерна певна ірреальність, зокрема у складнопідрядних порівняльних реченнях, які становлять 8,6%. Їх предикативні частини поєднані за допомогою

сполучників *мов і наче, неначе*, за допомогою яких автор відтворює художній прийом (порівняння) у своїй поетичній мові й пояснює у предикативній частині зміст головної. Мовознавці (Шульжук, Слинко, Гуйванюк, Кобилянська) виокремлюють два типи складнопідрядних порівняльних речень: зі значенням вірогідного та невірогідного порівняння. У досліджуваній поезії ми не знаходимо речень із вірогідним порівнянням, адже поет тяжіє до другого типу порівняння: «*А чуюсь погано, **неначе** я граю / Ізнов кумед'янській ролі*» [18, ст. 83]. Звертаємо увагу на те, що у подібних реченнях зазвичай неповна підрядна частина. Наприклад у реченнях «*Знову ліс одягся в квіти / **Мов** до шлюбу молода*» [18, ст. 83], «*Серце жалібно тріпоче / **Наче** пташка у полоні*» [18, ст. 64] у підрядній частині пропущено присудок, тому, за класифікацією К. Шульжука, ми б назвали їх неповні двоскладні речення з пропущеним присудком.

Зрідка у досліджуваній поезії бачимо складнопідрядні речення з підрядним часу. Це всього 5,3%. Виокремлюємо два види речень: на позначення одночасності подій «*От **тоді**, як буду звідси од'їжджатъ / Байронову пісню сану я співають*» [18, ст. 89], «*Ти був живий, як вірші ці писались*» [18, ст. 190] та різночасності подій «*Од тебе сім'яни **тоді** будуть ситі / **Коли** тобі трапиться з бапти злетіти*» [18, ст. 247], «*Доки я не кинув край / Серце ти мені віддай*» [18, ст. 89]. За допомогою подібних речень автор точно відображає дії ліричного героя, їх передумови та наслідки, співвідносить почуття і стани душі з подіями навколишнього світу тощо. Найбільш часто, для поєднання предикативних частин поет використовує сполучники *коли, як, доки* у підрядній частині, які у головній часто співвідносяться з прислівником *тоді*. Підрядна часова частина не має стабільної позиції щодо головної, тому в творах Агатангела Кримського буває і в препозиції, і в інтерпозиції, і в постпозиції.

Нечасто у поезії «Пальмового гілля» вбачаємо складнопідрядні речення із підрядним міри і ступеня – 4,2%. У мовознавстві існує дві суперечливі думки щодо їх класифікації. У підручнику із синтаксису за редакцією

П. Дудика та Л. Прокопчук, речення з підрядним міри і ступеня виділяють в окремий вид складнопідрядних, натомість у підручнику за редакцією К. Шульжука, їх поєднано в один вид із складнопідрядними реченнями з підрядною частиною способу дії. Ми схилиємось до першої думки, однак у досліджуваних поезіях не знаходимо складнопідрядних речень із підрядним (власне) способу дії. Підрядна частина досліджуваних речень зазвичай постпозиційна щодо головної, що допомагає автору відтворити наскільки сильні певні почуття або важливі описані події: «*Кохатись – то так, щоб палать*» [18, ст. 130], «*Це кажучи, глядів він так прихильно / Що я схилився перед ним безсильно / І щиро вигукнув з плачем гірким...*» [18, ст. 171]. Як бачимо, підрядна частина приєднана до головної сполучником *що* або *щоб*, а у головній з ним співвідносимо лексему *так*.

Складнопідрядні речення із підрядним мети становлять всього 3,2%. Опираючись на базові синтаксичні дослідження, виокремлюємо односуб'єктні «*Всіх би ідолів зреклися / Щоб її за бога взять*» [18, ст. 88], «*Та в спілку ні з ким не вдавайся / Щоб сліз не дізнати гірких*» [18, ст. 241] та двосуб'єктні конструкції «*Сунетесь нишком, щоб вас не зачули / Збоку турецькі галери*» [18, ст. 194], «*На світ родився Ферідун блаженний / Щоб дати світові інакший лад*» [18, ст. 216]. Як бачимо, Агатангел Кримський використовує сполучник *щоб* для поєднання предикативних частин та стандартне, для складнопідрядного речення, постпозитивне розташування підрядної частини щодо головної.

Знаходимо всього кілька прикладів складнопідрядних допустових речень – 2,1%. Згідно з загальною класифікацією, усі речення поділяємо на речення із невластне допустовим значенням «*Хоч у серці чогось не стає / Та, мабуть, я утік од любови*» [18, ст. 65] (протиставно-допустове) та з власне допустовим значенням «*Невже ж я зацікавився тобою / Хоч перший раз доводиться й видати?*» [18, ст. 143], «*Хоч oddaляні наші оселі / Буде серце єдине у нас...*» [18, ст. 158], «*Хоч би сніг мені був по коліна / Я за беєм-серденятком навздогін полину*» [18, ст. 163]. Для поєднання частин складного

речення автор послуговується сполучником *хоч* та одноразово парним сполучником *хоч...та*.

Проаналізувавши різні види складнопідрядних речень у збірці поезій «Пальмове гілля» Агатангела Кримського, стверджуємо, що поет пише згідно з тогочасними літературними традиціями. Так, саме підрядний зв'язок у реченнях забезпечує їх максимальну інформативність. Агатангел Кримський-поет намагається якомога точніше описати почуття свого ліричного героя, пояснивши їх впливом природи, інших людей, долі, життєвих обставин. Значну увагу приділяє наслідкам, пояснити які найкраще можна використавши підрядний зв'язок. Він використовує майже усі види складнопідрядних речень, найчастіше з яких означальні, з'ясувальні, а також обставинні місця, причини та умови. Тому складнопідрядні речення займають чільне місце у творчості митця, друге після складних безсполучникових.

2.3. Конструктивні особливості складних безсполучникових речень у поетичних творах Агатангела Кримського

Складні безсполучникові речення – найбільш поширені у досліджуваній нами поезії «Пальмове гілля» Агатангела Кримського. Погоджуємось із підрахунками дослідниці О. Байдюк, що їх частка становить 47,7 %, тобто майже половина від усіх складних конструкцій, використовуваних автором. Складні безсполучникові речення особливі тим, що відсутність сполучника надає поетичному тексту напруги, багатобарвності у відтворенні почуттів та певної таємничості автора, який ніби запрошує читача відшукати правильну інтонацію, аби вловити сенс описаного. Така поетична таємничість, напруженість та експресивність – особливість ідіостилю Кримського-поета. У цьому контексті дослідниця С. Марцин влучно зазначає: «У поетичних творах безсполучникові складні структури становлять один з поширених прийомів вираження авторського я.

Найповніше воно будується на основі поєднання предикативних частин з відношенням різних значень, передаваних окремими реченнями» [24, ст. 156].

У досліджуваній збірці поезій митець найчастіше використовує однорідні складні безсполучникові речення з часовим (33,3%) та зіставно-протиставним відношенням (14,3%). Так, ми знаходимо чимало конструкцій, що виражають одночасність. За допомогою них митець змальовує почуття ліричного героя, роздуми про життя, його цінність, красу й силу природи тощо. Показниками часових відношень у досліджуваних складних однорідних безсполучникових реченнях визначаємо:

- Однакові видо-часові форми присудків: *«Срібную лілею буря підотнула // Пішную корону до землі пригнула»* [18, ст. 51]; *«Заслухались квіти, притихнув садок / Ба навіть фонтан журкотливий примовк»* [18, ст. 71].
- Повтор певного члена речення: *«Знову серце заболіло / Знов ущерть набігло горя...»* [18, ст. 60]; *«Ще учора був я наче люди / Ще учора мав переконання»* [18, ст. 65]; *«Машиналино губи подають одвіт / Машиналино очі кидають привіт...»* [18, ст. 68]; *«Гасне розум, гаснуть сили / Гасне цілий чоловік...»* [18, ст. 69]; *«Сріблесті потоки із місяця ллються / Сріблестії звуки з-під лютні несуться»* [18, ст. 71]; *«Не любя троянда без личенька любки / Не любя весна без вина та без кубків»* [18, ст. 268].
- Часова послідовність подій зазвичай немає особливих вказівок (також однакові видо-часові форми присудків), однак читач апріорі розуміє, що одна дія передує іншій: *«Притулив я лоб до шибки / Задивився в темний шлях»* [18, ст. 69].

Звертаємо увагу, що анафора – це одна із вагомих диференційних синтаксичних ознак художнього стилю Агатангела Кримського. Зокрема, за нашими спостереженнями, вона притаманна першій частині збірки «Пальмове гілля». Найбільше елементарних безсполучникових речень, що

мають анафоричний початок, знаходимо у розділі «Нечестиве кохання». Так, автор підсилює емоційне сприйняття своїх текстів. Реципієнт немовби й сам фізично відчуває метання ліричного героя, спричинені «нечестивим» коханням.

Рідше знаходимо в аналізованій поезії елементарні складні безсполучникові речення із зіставно-протиставним відношенням: «*Я черпала воду в міх,— Гнав юнак верблюди*» [18, ст. 118]; «*Міліони стогнуть / З голоду, з неправди,— Я ж готов у стогнах / Ще й шукать принади*» [18, ст. 109]; «*Вітер весняний голубить мене,— Темная смерть у могилу жене*» [18, ст. 122]. Зважаючи на те, що у сучасному мовознавстві зіставні та протиставні конструкції намагаються не поєднувати в один тип, ми перше речення співвідносимо із зіставним відношенням, а два наступні – з протиставним. Так, у першому прикладі ми бачимо зіставлення двох явищ (дій), які взагалі не суперечать одне одному. У двох наступних реченнях прочитуємо чітке протиставлення, оскільки частини речення виражають контрастні явища. Це саме той приклад складних безсполучникових речень, які можна легко перетворити у складносурядні, просто замінивши пунктуаційні знаки на сполучник сурядності *а*.

Поширені у творчості митця неоднорідні складні безсполучникові речення. Найбільш уживаними з-поміж них є речення із з'ясувально-об'єктним семантико-синтаксичним відношенням (16,7%). Здебільшого перша частина таких речень неповна, тобто потребує конкретизації у другій частині: «*Невелике в нас прохання / Проповідниче суворий: Припини свої навчання / І побожнії докори!*» [18, ст. 229]; «*Любо послухати: флейта співа / З арфи мелодія лине /// Любо й поглянути: чаша кружля / Блискають губки-рубіни*» [18, ст. 265]. Також знаходимо неоднорідні складні безсполучникові речення, які легко можна перетворити на складнопідрядні з'ясувальні, вставивши сполучник *що*, функцію якого у безсполучникових реченнях виконує двокрапка: «*Зорі ясно нам показують: Всі ми маєм помирать...*» [18, ст. 224]; «*Здавалося: вже утечу я / Покину тяжкую*

любов...» [18, ст. 243]; «*Та знає сонечко: паніти над землею / Повинен розумець — Абу-Ісхак-султан*» [18, ст. 253]; «*Пам'ятай: лиш через чашу добачав він цілий світ*» [18, ст. 262]. Бачимо, що перша частина містить дієслово, яке потребує пояснення. Зазвичай це слова на позначення мислення та мовлення та сприйняття – послухати, поглянути, здавалося, пам'ятай тощо. Так Агатангел Кримський надає своїм поезіям ритмо-мелодійного звучання, а змісту – певної таємничості й заплутаності.

Наступними за частотою використання є три види неелементарних складних безсполучникових речень: із семантико-синтаксичних відношенням причини, наслідку та пояснення, що становлять по 11,9%. У безсполучникових реченнях причини діє певна закономірність – друга частина, здебільшого, вказує причину того, що описано в першій. Виділивши кілька прикладів, ми з'ясували, що ці речення можна перетворити на складнопідрядні причини, якщо підставити підрядний сполучник *бо*. У досліджуваній поезії речення причини сприяють кращому розкриттю та розумінню змісту: «*На приморському безлюдді / Обернувся я в дитину: Гарні мушлі підбираю // Вглядо краці — давні кину*» [18, ст. 61]; «*Ба й із близості таки / Невелика користь буде / Скоро милая свої / Всі обітниці забуде*» [18, ст. 73]; «*А кипариси ущухли-поснули: Мріють про небо, про землю забули*» [18, ст. 213]; «*Нову треба жінку на весну щорічно: Жона — календар, не годиться торічна!..*» [18, ст. 250].

У безсполучникових реченнях із семантикою наслідку друга частина зазвичай описує результат того, що відбувалося у першій: «*Ударила новітня хвиля — Навіки розлучились*» [18, ст. 58]; «*Журливо стріпнулася рожса-краса, — Упала на мене пахуча сльоза*» [18, ст. 71]; «*Дмухне вітрець — замають ганчірки / Захилитає страхопуд руками*» [18, ст. 113]; «*Пташенятко мале у гніздечку пищить / На квиління його — зараз мати летить*» [18, ст. 169]; «*Ось забриніла тихесенько лютня,— Пісня поллялась, таємно-могутня*» [18, ст. 213]. У поезіях Агатангела Кримського помічаємо тенденцію у використанні безсполучникових наслідкових речень з метою опису

природних явищ або ж відображення почуттів ліричного героя, що завуальовані під природні явища. Наприклад, сльози рожі-краси відображають печаль та самотність людини.

Складні безсполучникові речення із семантикою пояснення також мають сталу будову: друга частина зазвичай пояснює те, що відбувалося або було описано в першій. Поет використовує їх для пояснення власних роздумів про віру *«Я не віри прошу: в вірі щастя нема. Я не раю прошу: рай — святая тюрма»* [18, ст. 169]; *«Той бог єдиний — батько він над нами /// Він хоче, щоб усі були братами»* [18, ст. 171], життєві колізії та любов *«Не цвітуть укупі рожка та нарцис: Мудрість і багатство все ідуть врозріз»* [18, ст. 203]; *«Та людині вищій байдуже до того: У своєму серці знаю я дорогу»* [18, ст. 223]; *«Раннім раном пахощі од квітів / Потягли мене до саду: Я хотів, мов бідний соловейко / Дати мозкові розраду»* [18, ст. 275]. Закономірно, що ці безсполучникові речення також можна перетворити на сполучникові, замінивши пунктуаційні знаки між предикативними частинами на сполучник *бо* чи *тому що*.

Диференційною ознакою в вивченні особливостей складних безсполучникових речень у збірці поезій «Пальмове гілля» вважаємо відсутність речень із допустовим та порівняльним семантико-синтаксичним відношенням. Речення із часовими та умовними відношеннями Агатангел Кримський використовує зрідка. До часових ми зараховуємо речення з двох строф: *«Ніч очима бархатистими / Блискотітиме на нас // Нива пахощі солодкії / Видихатиме в той час /// І в диханні ночі теплої / Оживатиму я знов: Ціла нива з мене питиме / Соки серця, нерви, кров»* [18, ст. 124]. Хоча, наведений приклад не можна назвати реченнями із виключно часовою семантикою. Однак, сам автор, використовує вказівку на час (*в той час*) та повторюваність подій (*знов*). Також, основою відношень у виділених реченнях є модально-часові форми дієслів: блискотітиме – видихатиме, оживатиму – питатиме.

У поезії розділу «Нечестиве кохання» знаходимо цікавий приклад безсполучникового речення із семантикою умови. Зазначимо, що безпосередньо умову дії автор подає у першій строфі, за допомогою складнопідрядного речення: *«Ні, ніколи од мене не вчуєш / Що тебе я люблю»* [18, ст. 65], а дію, яка б відбувалася за цієї умови – у наступній строфі за допомогою складного безсполучникового речення: *«Затемилось би яснеє сонце / Поспадали б зірки // Срібний місяць з такого б нечестя / Розколовсь на шматки»* [18, ст. 65]. Саме такі неординарні приклади є, на нашу думку, виразниками ідіостилю та синтаксичних особливостей творчості митця.

Досліджуючи конструктивні особливості складних безсполучникових речень у поезіях Агатангела Кримського, ми звернули увагу на те, що його творчості притаманні тексти, які частково або повністю складаються зі складних безсполучникових речень. Наприклад, у першій частині «Пальмового гілля» перша та третя строфа вірша «В горах ліванських» – це складне безсполучникове речення. Перша строфа звучить так: *«Всякі пахоці там дишуть / Всякі овоці там спіють / Кардамон зіллявсь із нардом / Нард розлився із шафраном»* [18, ст. 55]. Бачимо, що це однорідне складне безсполучникове речення із семантико-синтаксичним відношенням, що виражає одночасність дій. Проте, варто звернути увагу на те, що одночасність виражають перша та друга частина неелементарного безсполучникового речення, а також третя і четверта. Тому, можемо зробити висновок, що це речення можна класифікувати і як неоднорідне складне безсполучникове із пояснювальною семантикою. Так, перша та друга частини описують дію (все пахне), а третя і четверта – причину тієї дії (бо змішалися запахи різних трав). Наступна строфа – це складносурядне речення, а третя – знову складне безсполучникове: *«Квилить горлиця в садочку // Висять фіги в зеленочку // Виноград цвіте-буяє / Любу пахоц розливає...»* [18, ст. 55]. Це речення, безперечно, має семантику одночасності, оскільки на це вказують однакові видо-часові форми дієслів-присудків.

Використання цієї синтаксичної структури у поезії допомогло автору створити поетичну градацію, за допомогою якої реципієнт занурюється в атмосферу описаного.

У поезії «Воскресення з мертвих» уся друга частина (чотири строфи) – це складні безсполучникові речення. Перша та друга строфи «*Глянь, прийшла весна-красна // Зацвіли красуні рожі /// Спить морська глибина // Води тихі і погожі /// Глянь, купаються качки // Журавлі на небі мріють /// Сонце-цар огнем горить // Хмарки тануть і рідіють*» [18, ст. 86] складаються кожна із двох речень. Їх також можна трактувати як речення із семантикою одночасності, оскільки дієслова-присудки мають однакові видо-часові форми. Перше речення третьої строфи «*Загорівся людський труд // Скрізь — пооранії ниви*» [18, ст. 86] – складне безсполучникове речення із наслідковою семантикою. Так, перша частина вказує на дію, а друга – на її результат. Друге речення третьої строфи «*Із землі ростуть зілля // Плід готується в оливи*» [18, ст. 86] виражає одночасність дій. Четверта строфа «*Зародивсь і п'яний плід В ароматному віночку: На лозі буяє цвіт Коло кожного листочку*» [18, ст. 86] – це складне безсполучникове речення із семантикою пояснення. Так, у другій частині речення пояснено те, що відбувається в першій (плід в ароматному віночку, БО біля кожного листочка є цвіт). Подібно до першого прикладу, в цій поезії теж бачимо нагромадження зображених образів, що змушує читача фізично відчувати описане. Така синтаксична організація поезій – індивідуальна особливість Агатангела Кримського у поетичному світі.

Досліджуючи збірку «Пальмове гілля» ми знайшли ще один цікавий приклад, який можна трактувати неоднозначно: «*Трепещуть нерви... кров холоде...*» [18, ст. 59]. Так, особливістю ідіостилю Агатангела Кримського є часте використання трьох крапок, на позначення незакінченої думки чи інших особливостей. Однак, після цього розділового знаку речення завжди починається з великої літери. У наведеному прикладі велика літера відсутня, що спонукає нас до припущення, що це могло б бути складне

безсполучникове речення. Так, ми бачимо дві незалежні предикативні частини із однаковими видо-часовими формами дієслів. На слух – це однорідне елементарне складне безсполучникове речення із семантикою одночасності. Тобто, ми вважаємо подібне оформлення ще однією композиційною особливістю складних безсполучникових речень у поезіях Агатангела Кримського.

Отже, у дослідженій збірці поезій функціують елементарні й неелементарні, однорідні й неоднорідні складні безсполучникові речення. Найбільш часто використано речення з однорідними частинами, що виражають одночасність або зіставно-протиставні відношення. З-поміж складних безсполучникових речень з неоднорідними частинами, автор найчастіше використовує речення із семантикою причини, пояснення та наслідку. Досить часто він заміняє сполучниковий зв'язок такою синтаксичною фігурою як анафора. Ще однією особливістю авторського стилю є поетична градація, яка часто формується за допомогою безсполучникових конструкцій і «переносить» читача в описану атмосферу. Загалом, у творчості Агатангела Кримського, складні безсполучникові речення займають значну частину – майже половину з усіх видів складних конструкцій. Тому в його доробку ми знаходимо чимало поезій, де всі або більшість речень складні безсполучникові. Синтаксична організація поетичної мови Агатангела Кримського значно вирізняється з-поміж стилів інших поетів, тому ми вважаємо важливим компонентом дослідження – вивчення співвідношення синтаксичних моделей складних речень та їх текстову реалізацію в збірці поезій «Пальмове гілля».

РОЗДІЛ 3. СПІВВІДНОШЕННЯ СИНТАКСИЧНИХ МОДЕЛЕЙ СКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ І ЇХ ТЕКСТОВА РЕАЛІЗАЦІЯ В ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ АГАТАНГЕЛА КРИМСЬКОГО

3.1. Синтаксичні моделі речення і їх текстовий вияв в поезії Агатангела Кримського

Синтаксична модель речення – це стандартний зразок, за яким будують речення у певній мові. Текстова реалізація не завжди відповідає функційній моделі речення. Тобто, у тексті ми можемо не побачити усіх компонентів, які передбачено в повній синтаксичній моделі. Це можна реалізувати за допомогою пропусків певних структурних елементів (членів речення, сполучників) і заміною їх на пунктуаційні знаки. Реалізація тексту, на відміну від синтаксичної моделі, може бути неповною і меншою в обсязі. Як зазначає А. Загнітко, «синтаксичні моделі належать мові тільки як абстрактні моделі, а їх конкретне наповнення тим чи іншим лексичним матеріалом залежить від мовленнєвих умов, постає фактом мовлення, зумовлюється змістом висловлення, наміром мовця» [14, ст. 14]. Важливо зазначити, що у текстових реалізаціях не змінюють синтаксичну модель речення, а лише вилучають певні складники або додають нових стилістичних чи емоційних відтінків.

Поетична творчість Агатангела Кримського відображає непересічне світосприйняття автора, його вміння глибоко аналізувати всі аспекти життя людей, самих людей і власні переживання. Надзвичайно широка ерудованість, мовна та національна обізнаність посприяли тому, що його тексти – це високохудожні утворення, в яких можна чітко простежити трансформацію мовомислення у текстову реалізацію. Притаманний поету динамізм та певна незавершеність (недомовленість) у його творах, спонукають читача самотужки трактувати чимало тез. Тому синтаксичні моделі досліджених нами речень мають різні текстові реалізації.

Найкраще простежити різницю між синтаксичною моделлю речення та її текстовою реалізацією можна за допомогою складних безсполучникових речень. Зважаючи на те, що ці конструкції мають властивість бути подібними або до складносурядних, або до складнопідрядних речень, автори часто вилучають певні ланки у висловленні, адже читач може зрозуміти їх із контексту. Наприклад, *«Підведу од книжки очі, – Під вікном ростуть банани / Шелестять високі пальми / Мирти, фіги і платани»* [18, ст. 57]. Очевидно, що синтаксична модель цього речення передбачає опис ще однієї дії – подивитись у вікно. Припускаємо, що модель речення така: *«Підведу од книжки очі і погляну у вікно, а там (під вікном) ростуть банани / Шелестять високі пальми / Мирти, фіги і платани ...»*. Однак, Агатангел Кримський, використовуючи безсполучникову конструкцію, упускає апріорі зрозумілу дію й, за допомогою розділового знака тире, відразу подає опис побаченого. Така текстова реалізація сприяє збереженню ритму та рими у поетичній строфі.

У реченні *«Зародивсь і п'яний плід / В ароматному віночку: На лозі буяє цвіт / Коло кожного листочку»* [18, ст. 86] автор, з метою створити риму, упускає пояснювальний сполучник *бо* або *тому що*. Синтаксична модель цього речення така: *«Зародивсь і п'яний плід / В ароматному віночку, бо На лозі буяє цвіт / Коло кожного листочку»*. Однак, читач і без сполучника зрозуміє, що «ароматний віночок» утворився тому що коло кожного листочка є цвіт. Тобто, синтаксична модель містить у собі сукупність сенсів, які можна зрозуміти з речення. Натомість, функційно реалізована модель – речення у поезії, коротко подає основні маркери цих сенсів. Завдання читача – правильно інтерпретувати зміст поезії, який буває важко вловити, захопившись майстерністю рими, підхопивши ритм читання й полинувши в образну систему.

Відмінність синтаксичної моделі речення та її текстової реалізації простежуємо також і в сполучникових реченнях. Наприклад, складносурядне речення *«Хлюнав дощ, а тихе світло / Меркотіло в ліхтарях»* [18, ст. 69].

Така реалізація дає можливість по різному трактувати сенс речення. Ми знаємо, що сполучник *a* має і зіставне, і протиставне значення. Тому, можемо трактувати описані дії за семантикою одночасності «*Хлюнав дощ, а в той час тихе світло / Меркотіло в ліхтарях*» або ж за протиставною семантикою «*Хлюнав дощ, а, незважаючи на це, тихе світло / Меркотіло в ліхтарях*». Бачимо, що поет вилучає з синтаксичної моделі речення складений сполучник *в той час* або *незважаючи на це* з метою збереження поетичного ритму. Так, для прозового тексту використання подібної синтаксичної моделі речення цілком закономірне, однак для поезії це може стати перешкодою у збереженні ритми та ритму. Тому, розглянутий приклад – це класичний зразок віршової текстової реалізації.

Під час дослідження ми звернули увагу на те, що Агатангел Кримський дуже часто використовує у своїх поезіях три крапки. І не лише як розділовий знак, а як засіб поетичного синтаксису, за допомогою якого він передає настрій ліричного героя, утворює індивідуальні паузи та реалізує текстові моделі речення. Цікаве, на нашу думку, речення «*Стою я в весняному гаї... Фіялки, фіялки навкруг...*» [18, ст. 115]. Поет знову, використовуючи обмежену кількість слів для пояснення, змушує читача уявити та відчувати написане. Це оригінальний приклад того, як, за допомогою трьох крапок, автор перетворює синтаксичну модель речення у написаний текст. Очевидно, повна модель цього речення така: «*Стою я в весняному гаї і дивлюся Фіялки, фіялки навкруг...*». Автор вилучає середню ланку й поетичне речення відразу набуває відтінку недомовленості та ритмічності, що й притаманно досліджуваній поезії.

Досить популярним прикладом текстової реалізації синтаксичної моделі є пропущення члена речення, з метою ритмізації або ж уникнення тавтології у художньому тексті. Так, у реченні «*Я раз заслаб, з тобою бувши, Без тебе – сто разів!*» [18, ст. 302] пропущено присудок. Розуміємо, що повна модель звучить так: «*Я раз заслаб, з тобою бувши, Без тебе заслаб сто разів!*». У цьому прикладі текстова реалізація не покликана зберегти

ритм чи риму строфи, адже звучить і так «*Та де знайти на світі місце / Щоб образ твій не мрів?.. Я раз заслаб, з тобою бувши / Без тебе — сто разів!*» [18, ст. 302], і так «*Та де знайти на світі місце / Щоб образ твій не мрів?.. Я раз заслаб, з тобою бувши / Без тебе **заслаб** сто разів!*». Ймовірно, що автор, турбуючись про чистоту та якість художньої мови, змінив синтаксичну модель задля уникнення повтору.

Ще однією особливістю текстових реалізацій у поезіях Агатангела Кримського є його тяжіння до використання фразеологізмів. Ми знаємо, що фразеологізми увиразнюють мовлення, завуальовуючи зміст. Розглянемо кілька прикладів реалізації синтаксичних моделей речення за допомогою фразеології:

- «*Біль у серці... **Сперло духа...** Вся моя істота слуха: Хто б се міг тепер прийти?» [18, ст. 68]. Первинна синтаксична модель цього речення передбачає чітке розуміння змісту, тобто замість фразеологізму у синтаксичній моделі стандартна конструкція «*важко дихати від сильних переживань*». Однак, повна модель, у порівнянні з текстовою реалізацією, мало притаманна художній мові поезії.*
- «*Я тебе люблю / **За раба тобі стаю / Буду раб до гробу!***» [18, ст. 70]. У цьому прикладі відображено можливості художньої мови – надмірна гіперболізація почуттів. Синтаксична модель речення: «*Я тебе люблю так, що зроблю все, що ти хочеш і робитиму це до смерті*» більш притаманна прозі. У поезії ж відбулася цілком закономірна заміна компонентів речення на фразеологічні словосполучення.
- «*Любка надійде», – я **маю на оці** / *Ї місце залишаю на правому боці*» [18, ст. 160]. Так, автор використав фразеологізм, створюючи риму. Синтаксична модель речення «*Любка надійде», – я **сподіваюсь** / *Ї місце залишаю на правому боці*» завдяки використанню фразеологізму має римо-ритмічний тестовий вияв у поетичному творі.**

Отже, синтаксичні моделі речення і їх текстовий вияв у поезіях збірки «Пальмове гілля» Агатангела Кримського – це класичний зразок того, як

стандартні моделі, за якими побудовані речення в українській мові, трансформуються у художньому мовленні. Досліджені поезії – це високохудожні зразки української поезії ХХ століття, урізноманітненні широким світоглядом та обізнаністю автора, а також винятковими художніми модифікаціями. Кримський-поет реалізує конструктивні моделі речень, використовуючи різні прийоми: заміна сполучника чи сполучникового слова розділовим знаком, пропуск певної частини (ланки) у реченні або члена речення, використання фразеологізмів, індивідуально-авторська пунктуація тощо. Такі зміни у структурі речення під час його текстової реалізації допомагають автору зберегти римування, дотриматися віршового ритму, розширити строфіку та образність поезії. Певна недомовленість, обірваність його текстів дають реципієнту змогу трактувати речення, фрази й цілі поезії по-своєму. Звідси й множинність сенсів, притаманна повній синтаксичній моделі речення. Агатангел Кримський – автор-новатор, що проявляється у його лексичному складі поезій, їх синтаксичній організації, смислового навантаженні та особливостях пунктуації.

3.2. Пунктуація у складних реченнях як інструмент поетичного мовлення Агатангела Кримського

У поезіях збірки «Пальмове гілля» знаходимо майже всі, властиві українській мові, розділові знаки. Вони є у кожному реченні. Агатангел Кримський – мовознавець, тому пунктуаційні знаки, здебільшого, використовує згідно з правописними нормами. Однак, знаходимо в його творчості й індивідуально-авторське бачення на використання певних пунктуаційних знаків. Інструментом увиразнення та певної авторської сваволі у поетичному мовленні постають три крапки та знак оклику. Ці знаки поет використовує дуже часто й у всіх видах речень. Наприклад, пунктуаційний знак три крапки використано у збірці поезій (лише у поезіях) 541 раз. Що стосується лише складних речень, то в досліджених поезіях

пунктуацією рясніють і складносурядні, і складнопідрядні, і складні безсполучникові речення.

У поезіях Агатангела Кримського ми знаходимо складносурядні речення з єднальним, розділовим, градаційним та зіставно-протиставним значенням. Найбільш часто використовуваний пунктуаційний знак у цих реченнях – кома. Так, кому застосовано між рівноправними частинами, що виражають одночасність «*І в душі моїй віта щасливий страх, І дрижать слова молитви на устах*» [18, ст. 145], протиставлення «*Такії думи голова снує, А серце роздирається з одчаю*» [18, ст. 148], зіставлення «*Вже й душа моя з нудьги за нею / Сто разів вгасала, А вона й однісінького разу / Не пита нічого!*» [18, ст. 274], розділове значення «*Чи я дегенерат, чи просто чоловік*» [18, ст. 70]. Закономірно бачимо кому для виділення вставних слів чи зворотів. Тобто, поет використовує цей розділовий знак згідно з правописом.

Другим за частотою вживання розділовим знаком у складносурядних реченнях є тире. Ми не знаходимо «авторської сваволі» у його використанні, оскільки Агатангел Кримський використовує тире між частинами складного речення, що виражають послідовність подій «*Візьму ж бо я лютню – і в тихій нуді / Ударю по струнах в нічній самоті*» [18, ст. 71], причинно-наслідкову залежність «*Дивлюся на тебе, дивлюся – і голос Мені замирає в устах*» [18, ст. 90], зіставлення «*Отак, буває, гляньте на ланок, – А там стримить опудало з соломи*» [18, ст. 113]. Про авторський знак тире у досліджуваних поезіях можна говорити в контексті простих речень – бачимо чимало випадків, коли поет використовує тире не зовсім за правописними нормами («*І – хочу вірить – Не прогнав би я аскета*» [18, ст. 175]), однак у складносурядних реченнях такої «сваволі» не знаходимо.

Між частинами складносурядного речення у досліджуваних поезіях трапляється і крапка з комою: «*З-поза гілля лється місяць; Вітерець не шелестить; А з похилених берізок Свіжий ладан капотить*» [18, ст. 96], «*Прихилила вишня Вітоньку низенько; І зрадів дернистий Килим*

зеленький» [18, ст. 155]. Як бачимо, частини, розділені крапкою з комою, далекі за змістом, тому автор і обрав цей розділовий знак. Подібні приклади не є, на нашу думку, інструментом поетичного мовлення Агатангела Кримського. Тому, пунктуація у складносурядних реченнях використана згідно з правописними нормами.

Дослідивши складнопідрядні речення у поезія збірки «Пальмове гілля», ми визначили, що автор найчастіше використовує кому та двокрапку. Комою поет розмежовує предикативні частини, що виражають означальні відношення «Дивився я на низку диких гір, Що їх боки обріс кудлатий бір» [18, ст. 47], з'ясувальні «В нім я бачив тільки те, що поетичне / І одкидав усе, що прозаїчне» [18, ст. 48], причинові «Я хитнувся, бо наче впився / З аромату тих квіток» [18, ст. 60], умовні «Як поб'є миленький, довго не болить» [18, ст. 43], місця «А тут над марами, куди отсе я скрився / Глибокії сніги а скелі ледяні» [18, ст. 81], порівняння «А чуюсь погано, неначе я граю / Ізнов кумед'янськїї ролі» [18, ст. 83], часу «Од тебе сім'яни тоді будуть ситі, Коли тобі трапиться з бапти злетіти» [18, ст. 247], мети «Та в спілку ні з ким не вдавайся, Щоб сліз не дізнати гірких» [18, ст. 241], допусту «Невже ж я зацікавився тобою, Хоч перший раз доводиться й видати?» [18, ст. 143]. Як інструмент поетичного мовлення крапка, у цих прикладах, сприяє дотриманню віршового ритму й акцентує увагу читача на тому, де варто робити коротенькі паузи. Загалом, певних відхилень від правописних норм у використанні коми ми не знаходимо.

Двокрапка розмежовує предикативні частини складнопідрядного речення із семантикою причини: «Вже несла вас читати: Бо розкинувсь сад запашний Під вікном моєї хати» [18, ст. 57], «Дурниця всі рани – й душевні, й тілесні, З нудьгою чи з кров'ю: Бо знаю я серце, що всі мої болі Погойть любов'ю» [18, ст. 94]. Так, це приклади авторського вживання розділового знаку, тому що за правописними нормами тут можна поставити й кому. Однак, Агатангел Кримський обирає двокрапку, очевидно, для увиразнення підрядної частини й наголошення на причині. Тому, двокрапка в цьому

прикладі є інструментом поетичного мовлення митця. Закономірно поет використовує двокрапку перед цитатами, що в сукупності з авторською мовою утворюють складнопідрядне речення: *«Я питаюсь: «Чи не бачив Милого могого?»»* [18, ст. 75]. Це авторський прийом увиразнення поетичного мовлення.

Найбільш широкий і різноманітний спектр використання пунктуаційних знаків у складних безсполучникових реченнях. Агатангел Кримський активно використовує тут кому, двокрапку, тире, крапку з комою. Закономірно, що кома – найбільш часто використовуваний розділовий знак між частинами безсполучникового речення. Він вказує на те, що прості речення поєднані між собою інтонаційно й, найчастіше, виражають часові відношення *«Сріблісті потоки із місяця ллються, Сріблістії звуки з-під лютні несуться»* [18, ст. 71], *«Не любя троянда без личенька любки, Не любя весна без вина та без кубків»* [18, ст. 268].

Також, не рідше Агатангел Кримський використовує двокрапку. Зазвичай ця пунктограма відділяє другу предикативну частину, яка пояснює або доповнює зміст першої. Ми знаходимо приклади використання двокрапки у складних безсполучникових реченнях із з'ясувально-об'єктною семантикою *«Невелике в нас прохання / Проповідниче суворий: Причини свої навчання / І побожнії докори!»* [18, ст. 229], *«Здавалося: вже утечу я / Покину тяжкую любов...»* [18, ст. 243], із семантикою причини *«А кипариси ущухли-поснули: Мріють про небо, про землю забули»* [18, ст. 213] та пояснення *«Я не віри прошу: в вірі щастя нема. Я не раю прошу: рай – святая тюрма»* [18, ст. 169]. Ці речення можна легко перетворити на складні сполучникові, просто замінивши двокрапку на сполучник. Однак, тоді б речення втратили віршовий ритм і, можливо, риму. Тому, двокрапка – це авторський розділовий знак у поезії «Пальмового гілля», який сприяє не лише заглибленню реципієнта у сенс написаного, а й увиразнює поетичне звучання, тобто є інструментом поетичного мовлення митця.

Тире у складних безсполучникових реченнях Агатангел Кримський використовує у конструкціях із семантикою зіставлення та протиставлення «Міліони стогнуть / З голоду, з неправди, – Я ж готов у стогнах / Ще й шукать принади» [18, ст. 109]; «Вітер весняний голубить мене, – Темная смерть у могилу жене» [18, ст. 122], наслідку «Журливо стріпнулася рожакраса, – Упала на мене пахуча сльоза» [18, ст. 71]; «Дмухне вітрець – замають ганчірки / Захилитає страхопуд руками» [18, ст. 113]. Як інструмент поетичного мовлення, тире у наведених прикладах сприяє ритмізації, а також вказує на те, які момент автор хотів би інтонаційно наголосити.

Індивідуально-авторською пунктограмою постає крапка з комою у наступному прикладі: «Срібную лілею буря підотнула; Пишную корону до землі пригнула» [18, ст. 51]. Так, крапкою з комою розділяють частини безсполучникового речення, які далекі за змістом. Тут ми бачимо, що вони стосуються одного підмета. Подібний випадок у ще одному прикладі: «Той бог єдиний – батько він над нами; Він хоче, щоб усі були братами» [18, ст. 171]. Також знаходимо приклади речень, де поет використовує пунктограму згідно з правописними нормами: «Місяченько сходить, ясну ніч приводить; Білий день світліє, над землею дніє...» [18, ст. 156]; «Були помальовані пишні куліси / Під стиль романтично високий; Виблискував золотом плац мій лицарський / Чуття ж були тонко-глибокі» [18, ст. 83].

На окрему увагу в поетичній творчості Агатангела Кримського заслуговують пунктограми знак оклику та три крапки, які наявні у всіх видах складних речень (і не лише в складних). Ми вже згадували, що три крапки поет використовує у своїй збірці дуже часто (541 раз). За правописними нормами цей розділовий знак прийнято використовувати вкінці речення на позначення незакінченості думки. Такі приклади ми знаходимо у збірці: «Для мене голос серця — все святе, А вам за психопатію здається...» [18, ст. 48], «Виноград цвіте-буяє, Любу пахоц розливає...» [18, ст. 55]. Три крапки вкінці цих речень спонукають нас думати, що автор чогось не сказав і це був його

художній прийом. Однак, часто бачимо приклади індивідуально-авторського використання цієї пунктограми. Цікавими вважаємо ті поезії, де після всіх або після багатьох речень є три крапки. Наприклад, *«Чую в душі передсмертну муку... Бачу в повітрі я темну руку... Пальці — розп'яті... На мене стремлять... Лізуть в обличчя... холодні... всі п'ять. Двоє середніх — на очі лягають. Двоє на вуха — наглухо стуляють. Палець великий наліг на уста... Вже... сліпота... глухота... німота...»* [18, ст. 52]. У перших п'яти рядках на місці трьох крапок можна було б поставити коми й ми б мали складне безсполучникове речення. Та поет використовує авторську пунктуацію, яка повністю змінює ритм та сенс цих речень. У наступних чотирьох рядках звернімо увагу на перше та останнє речення. Бачимо, що трьома крапками відділені не речення, а майже кожне слово. Безперечно це інструмент індивідуального поетичного світовідчуття поета. Таке нестандартне використання пунктуації надало поезії відтінку пригніченості, що допомагає читачеві фізично відчувати, що відбувається в душі ліричного героя.

Знак оклику – ще одна пунктограма, які Кримський-поет використовує у різноманітних модифікаціях і, переважно, не за правописними нормами. Так, в українській мові прийнято використовувати знак оклику вкінці речення. Зазвичай ця пунктограма вказує на окличну інтонацію або спонукання до дії, як, наприклад у цьому реченні: *«Слухай: Я тебе люблю, За раба тобі стаю, Буду раб до гробу!»* [18, ст. 70]. Так, для емоційного підсилення написаного, поет використовує знак оклику разом із знаком питання: *«Коли в поета щиро лється спів, Дак що йому ваш сміх або ваш гнів?!»* [18, ст. 48]. Цікаво те, що Агатангел Кримський не завжди використовує знак оклику згідно з правописними нормами. Частіше ми прочитуємо такі приклади *«Ох, мізерні жарти! не для мене ви! Все скорботні думи йдуть до голови»* [18, ст. 67], *«Так! тільки божество бува таке блаженне! З любові я святий!., святе моє кохання!»* [18, ст. 92]. Звертаємо увагу на те, що знак оклику – це пунктограма, яку ставлять вкінці

речення. У сучасній українській мові його можна писати і в середині речення з метою емоційного наголошення, але тоді знак оклику беруть в дужки. У досліджених прикладах бачимо, що автор просто ставить знак оклику там, де хоче щось інтонаційно виділити і далі продовжує поетичний рядок з маленької літери. Подібне використання пунктограми свідчить про те, що це авторський хід та інструмент увиразнення (підсилення) поетичного мовлення. Так само поет виділяє і звертання: «*Все ние серце... В грудях важко... Ох доле!., доле!., доле!..*» [18,ст. 58], «*Звертання Поезіє! супутнице моя!*» [18, ст. 47]. За правописом, слова доле і супутнице писали б з великої літери, однак поет використовує індивідуально-авторське відчуття власної поезії. Загалом, цікаве й нестандартне використання трьох крапок та знаку оклику в поезіях Кримського заслуговує окремого дослідження, оскільки це явище частотне і не обмежене лише складними конструкціями.

Отже, Агатангел Кримський у своїй збірці поезій «Пальмове гілля» використовує увесь інструментарій української пунктуації. У складних реченнях розділові знаки – це інструмент поетичного синтаксису. Кожен знак виконує свою функцію: кома поєднує предикативні частини у складне сполучникове чи безсполучникове речення й сприяє збереженню віршового ритму, тире передає значення протиставлення, наслідку чи висновку й увиразнює інтонаційне виокремлення певних частин речення, двокрапка передає значення причини та пояснення, сприяючи функціюванню безсполучникових речень, крапка з комою розмежовує різні за змістом частини одного складного речення, а також набуває індивідуально-авторських модифікацій у досліджуваній поезії. Окремо виділяємо знак оклику та три крапки, адже у творчості Агатангела Кримського вони не лише позначають закінчення речення, а ще й стають оригінальним інструментом поетичного мовлення митця: корегують ритм прочитання тексту, його емоційне забарвлення. Тобто авторське використання розділових знаків – це один із критеріїв виокремлення поезії Агатангела Кримського з-поміж текстів тогочасної літератури й об'єкт зацікавлення у сучасних митців.

ВИСНОВКИ

Дослідивши особливості функціонування складних речень у поетичній збірці Агатангела Кримського «Пальмове гілля», ми виявили різні синтаксичні конструкції, дослідили їх оформлення за допомогою розділових знаків, що постають інструментом поетичного мовлення митця.

У першому розділі роботи досліджено історію розвитку вчення про складні синтаксичні конструкції. Ми звернули увагу на дослідження М. Брус, яка вважала, що витoki формування складних речень, як і речень загалом, потрібно шукати в індоєвропейській мові. Так, багато особливостей речення індоєвропейської мови збереглися і в спільнослов'янській та праслов'ській мовах. Наукове підґрунтя граматики української мови заклав у 1874 році О. Потебня, пізніше до трактувань складних речень вдавалися С. Смаль-Стоцький, Ф. Гартнер, П. Фортунатов, О. Шахматов, які трактували складне речення як «поєднання простих» і використовували терміни «сполука речень», «складчасте речення» тощо. Лише у 30-х роках ХХ століття з'явився звичний нам термін «складне речення». Такі першооснови дослідження українського синтаксису – це значний вклад у розвиток сучасної науки, адже теорії вищеназваних вчених неодноразово було досліджено, підтверджено або спростовано і, безперечно, вони стали підґрунтям для праць сучасних синтаксистів.

Проаналізувавши погляди сучасних вчених, можемо стверджувати, що проблема вивчення складних синтаксичних конструкцій актуальна і сьогодні. Тому статусу «остаточно вивчені» ці речення не мають. Однак, спостерігаємо значний поступ у дослідженнях сучасних синтаксистів (Р. Христіанінова, С. Харченко, Т. Масицька, В. Барчук, Н. Рула, С. Дорошенко та інші), які намагаються усебічно вивчити семантико-синтаксичні та формально-синтаксичні особливості складних речень, обґрунтувати причини виокремлення сполучникових та безсполучникових складних конструкцій, а

також їх співвіднесення, розширити та поглибити їх класифікацію, знайти пояснення явищу синтаксичної синонімії тощо.

Дослідження складних речень неможливе без вивчення особливостей їх функціонування у текстах, зокрема поетичних. В ході дослідження визначено, що складні речення виконують багато функцій у поезії, зокрема текстотвірну, зв'язну, увиразнювальну тощо. Поетичній мові притаманні власні, відмінні від загальної літературної мови, «свободи» й «обмеження», зумовлені ритмікою, наявністю рими тощо. У поезіях українських митців наявні усі види складних речень: складносурядні, складнопідрядні, безсполучникові, з різними видами зв'язку. Однак, кожен автор, здебільшого, тяжіє до використання одного чи двох видів складних речень. Це зумовлено специфікою їх творчості, адже від типу зв'язку, використаного у реченні, залежить сенс висловлюваного. Загалом, дослідження поетичного синтаксису можливе лише у взаємозв'язку з вивченням ідіостилю митця, семантики та стилістики його творів.

У другому розділі роботи досліджено особливості функціонування складносурядного, складнопідрядного та складного безсполучникового речень у поезії Агатангела Кримського. Митець використовує складносурядні речення для відображення емоцій та переживань ліричного героя, вираження одночасності, послідовності та несумісності подій. Ми визначили, що поет найбільш часто використовує речення з єднальним (45%) та зіставно-протиставним зв'язком (25%). Найрідше у досліджуваній поезії знаходимо речення з розділовою та пояснювальною семантикою. За нашими підрахунками, частка кожного з них не перевищує 10%. Синтаксичною ознакою художнього стилю письменника визначаємо відсутність складносурядних градаційних речень. Загалом, складносурядні речення становлять 13,7% усіх складних речень у поетичному мовленні Агатангела Кримського. Частіше поет вдається до використання складнопідрядних конструкцій – 38,6%.

Використовуючи складнопідрядні речення, поет намагається якомога глибоко описати почуття свого ліричного героя, пояснивши їх впливом природи, інших людей, долі, життєвих обставин. Значну увагу приділяє наслідкам, пояснити які найкраще можна, використавши підрядний зв'язок. Він використовує майже усі види складнопідрядних речень, найчастіше з яких означальні (27,6%), з'ясувальні (12,9%), а також обставинні місця (11,7%), причини (11,7%) та умови (11,7%). Значно рідше знаходимо складнопідрядні порівняльні речення (8,6%), речення з підрядним часу (5,3%), міри і ступеня (4,2%), мети (3,2%). Також знаходимо всього кілька прикладів складнопідрядних допустових речень (2,1%). Вважаємо, що складнопідрядні речення займають чільне місце у творчості митця, друге після складних безсполучникових.

Складні безсполучникові речення – найбільш поширені у досліджуваній нами поезії «Пальмове гілля» Агатангела Кримського. Погоджуємось із підрахунками дослідниці О. Байдюк, що їх частка становить 47,7%, тобто майже половина від усіх складних конструкцій, використуваних автором. Складні безсполучникові речення особливі тим, що відсутність сполучника надає поетичному тексту напруги, багатобарвності у відтворенні почуттів та певної таємничості автора, який ніби запрошує читача відшукати правильну інтонацію, аби вловити сенс описаного. Така поетична таємничість, напруженість та експресивність – особливість ідіостилю Кримського-поета. Найбільш часто використано речення з однорідними частинами, що виражають часові (33,3 %) або зіставно-протиставні (14,3 %) відношення. З-поміж складних безсполучникових речень з неоднорідними частинами, автор найчастіше використовує з'ясувально-об'єктні речення (16,7%), а також речення із семантикою причини (11,9%), пояснення (11,9%) та наслідку (11,9%). Досить часто він заміняє сполучниковий зв'язок такою синтаксичною фігурою як анафора. Ще однією особливістю авторського стилю є поетична градація, яка часто формується за допомогою безсполучникових конструкцій і

«переносить» читача в описану атмосферу. Синтаксична організація поетичної мови Агатангела Кримського значно вирізняється з-поміж стилів інших поетів, тому ми вважаємо важливим компонентом дослідження – вивчення співвідношення синтаксичних моделей складних речень та їх текстову реалізацію в збірці поезій «Пальмове гілля».

Третій розділ роботи присвячено вивченню співвідношення синтаксичних моделей речення та їх текстовому вияву в поезії Агатангела Кримського, а також дослідженню особливостей пунктуації. Кримський-поет реалізує конструктивні моделі речень, використовуючи різні прийоми: заміна сполучника чи сполучникового слова розділовим знаком, пропуск певної частини (ланки) у реченні або члена речення, використання фразеологізмів, індивідуально-авторська пунктуація тощо. Такі зміни у структурі речення під час його текстової реалізації допомагають автору зберегти римування, дотриматися віршового ритму, розширити строфіку та образність поезії. Певна недомовленість, обірваність його текстів дають реципієнту змогу трактувати речення, фрази й цілі поезії по-своєму. Звідси й множинність сенсів, притаманна повній синтаксичній моделі речення. Агатангел Кримський – автор-новатор, що проявляється у його лексичному складі поезій, їх синтаксичній організації, смислового навантаженні та особливостях пунктуації.

Агатангел Кримський у своїй збірці поезій «Пальмове гілля» використовує увесь інструментарій української пунктуації. У складних реченнях розділові знаки – це інструмент поетичного синтаксису. Кожен знак виконує свою функцію: кома поєднує предикативні частини у складне сполучникове чи безсполучникове речення й сприяє збереженню віршового ритму, тире передає значення протиставлення, наслідку чи висновку й увиразнює інтонаційне виокремлення певних частин речення, двокрапка передає значення причини та пояснення, сприяючи функціонуванню безсполучникових речень, крапка з комою розмежовує різні за змістом частини одного складного речення, а також набуває індивідуально-

авторських модифікацій у досліджуваній поезії. Окремо виділяємо знак оклику та три крапки, адже у творчості Агатангела Кримського вони не лише позначають закінчення речення, а ще й стають оригінальним інструментом поетичного мовлення митця: корегують ритм прочитання тексту, його емоційне забарвлення. Тобто авторське використання розділових знаків – це один із критеріїв виокремлення поезії Агатангела Кримського з-поміж текстів тогочасної літератури й об'єкт зацікавлення у сучасних дослідників.

Отже, дослідження складних синтаксичних конструкцій у поетичних творах Агатангела Кримського – цікавий та перспективний процес, адже поет використовує всі типи складних речень, поєднує їх в оригінальні композиції. Нерідко митець у своїх творах використовує по чергово складні та прості речення. Це явище теж було б цікаво дослідити. Пунктуація, як особливий інструмент поетичного мовлення поета, також заслуговує на окреме дослідження. Виокремлює такі розділові знаки як три крапки та знак оклику. Ці пунктограми поет, здебільшого, використовує не за правописними нормами, а за власним баченням. Загалом, дослідження поетичного синтаксису – перспективне відгалуження українського мовознавства, яке сприятиме кращому розумінню особливостей будови та функціонування речень, а отже й розвитку синтаксичної науки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Байдюк О. Використання складносурядних речень в епістолярній спадщині А. Ю. Кримського. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. Випуск 31.* 2012. ст. 7-10.
2. Байдюк О. Семантико-структурна специфіка складнопідрядних речень у поетичному мовленні Агатангела Кримського. *Збірник наукових праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Лінгвістичні дослідження. Випуск 36.* 2013. ст. 85-92.
3. Байдюк О. Типологія складних речень у збірці А. Кримського «Бейрутські оповідання». *Актуальні проблеми філології та перекладознавства. Випуск 5.* 2012. ст. 5-13
4. Барчук М. Сурядність: типологічний аспект. *Мовознавство. №5.* Івано-Франківськ. 2015. ст. 13-20.
5. Білодід І. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис. *Монографія. Видавництво «Наукова думка».* Київ. 1972. 511 с.
6. Брус М. Історична граматики української мови. Частина перша. *Навчально-методичний посібник.* Івано-Франківськ. 2016. 184 с.
7. Бузько С. Функціонування складних речень у поетичному мовленні Василя Симоненка. *Філологіка. Випуск 21.* Кривий Ріг. 2020. ст. 113-122.
8. Вихованець І. Граматики української мови. Синтаксис. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000842> (дата звернення: 08.02.2023).
9. Гартнер Ф., Смаль-Стоцький С. Граматики руської мови. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Smal-Stotskyi_Stepan/Hramatyka_ruskoj_mov_y_vyd_1914/ (дата звернення: 05.02.2023).
10. Дудик П., Прокопчук Л. Синтаксис української мови. *Підручник. Серія Альма-матер. Видавничий центр «Академія».* Київ. 2010. 384 с.

- 11.Єрмоленко С. Синтаксис віршової мови. *Наукова думка*. Київ. 1969. 94 с.
- 12.Загнітко А. Особливості сучасної української синтаксичної поетики. *Восточноукраинский лингвистический сборник. Випуск 5*. Донецьк. 1999. ст. 284-297.
- 13.Загнітко А., Миронова Г. Синтаксис української мови: теоретико-прикладний аспект. Брно. 2013. 224 с.
- 14.Загнітко А. Теорія сучасного синтаксису. *Монографія*. Донецьк. 2007. 294 с.
- 15.Караман С., Караман О., Плющ М. Сучасна українська літературна мова. *Навчальний посібник*. Київ. 2011. 560 с.
- 16.Ковальчук М. Синтаксис сучасної української мови. Івано-Франківськ. 2017. 132 с.
- 17.Костенко Л. Триста поезій. *Серія «Українська Поетична Антологія»*. Видавництво «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА». Київ. 2019. 416 с.
- 18.Кримський А. Пальмове гілля. Екзотичні поезії. *Видавництво «Радянський письменник»*. Київ. 1968. 342 с.
- 19.Кримський А. Твори в 5-ти томах. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Krymskyi_Ahatanhel/Tvory_v_piaty_tomakh_T5_Kn1/ (дата звернення: 16.01.2023).
- 20.Леся Українка. Liede ohne Klang. URL: <https://www.l-ukrainka.name/uk/Verses/Vidguky/Xvylyny/LiedOhneKlang.html> (дата звернення: 21.03.2023).
- 21.Леся Українка. То була тиха ніч чарівниці. URL: <https://www.l-ukrainka.name/uk/Verses/DumyIMrii/Melodii/ToBulaTychaNich.html> (дата звернення: 21.03.2023).
- 22.Леся Українка. Якби оті проміння золоті. URL: <https://www.l-ukrainka.name/uk/Verses/Vidguky/Rytmu/JakbyOti.html> (дата звернення: 21.03.2023).

23. Лизун І. Сучасні підходи до класифікації складнопідрядних речень в українському мовознавстві. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Випуск 4. Серія 9.* ст. 49-53.
24. Марцин С. Безсполучникові складні речення як елементи художньо-образної системи прозових і поетичних творів. *Науковий журнал. №1.* 2014. ст. 149-159.
25. Масицька Т. Семантико-синтаксичні реченнєві залежності в сучасній українській літературній мові: автореф. Дис. Канд. філол. наук: 10.02.01. Київ. 2017. 37 с.
26. Масицька Т. Складнопідрядні речення як дериваційна база простих ускладнених конструкцій. *Науковий журнал. №1(3).* ст. 115-126.
27. Масицька Т. Типологія семантико-синтаксичних залежностей. *Монографія. ПДВ «Твердиня».* Луцьк. 2016. 416 с.
28. Мойсієнко А., Чумак В., Шевель С. Синтаксис української мови. *Хрестоматія у 2 ч.* Київ. 2019. 326 с.
29. Нестор Літописець. Повість минулих літ. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=13465> (дата звернення: 07.02.2023).
30. Олександр Олесь. Поезії. *Видавництво «Радянський письменник».* Київ. 1964. 640 с.
31. Павличко С. Складний світ Агатангела Кримського: націоналізм, сексуальність, орієнталізм. *Видавництво «Основи».* Київ. 2016. 399 с.
32. Потєбня О. Из записок по русской грамматике. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Potebnia_Oleksandr/Iz_zapisok_po_russkoi_grammatike_Vvedenie_tom_i_ros/ (дата звернення: 05.02.2023).
33. Ричагівська Ю. Структурно-семантичні параметри складного речення в поетичному мовленні: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Луцьк. 2009. 20 с.
34. Рула Н. Семантико-синтаксична типологія складносурядних речень в сучасній українській мові. *Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки.* Луцьк. 2017. ст. 92-97.

- 35.Симоненко В. Закохана. URL:
http://ukrlit.org/symonenko_vasyl_andriiovych/zakokhana (дата звернення:
27.03.2023).
- 36.Симоненко В. Скільки в тебе очей... URL:
[http://poetyka.uazone.net/default/pages.phtml?
place=symonenko&page=symon48](http://poetyka.uazone.net/default/pages.phtml?place=symonenko&page=symon48) (дата звернення: 27.03.2023).
- 37.Симоненко В. Я чую у ночі осінні. URL:
http://ukrlit.org/symonenko_vasyl_andriiovych/ya_chuiu_u_nochi_osinni
(дата звернення: 27.03.2023).
- 38.Слинько І., Гуйванюк Н., Кобилянська М. Синтаксис сучасної українсько мови: проблемні питання. Київ. 1994. 670 с.
- 39.Сметана І. Лексико-синтаксичні особливості поетичного мовлення В. Свідзінського: дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Харків. 2019. 216 с.
- 40.Харченко С. Синонімія простих ускладнених і складнопідрядних речень у сучасній українській мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». Випуск 57.* Острог. 2015. ст. 124-126.
- 41.Христіанінова Р. Лінгвістичний статус безсполучникових складних утворень. *Наукові записки. Серія: філологічні науки. Том 164.* 2013. ст. 33-38.
- 42.Христіанінова Р. Співвідношення змістів предикативних частин у складносурядних реченнях. URL:
<https://ling-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/881/902> (дата звернення:
04.04.2023).
- 43.Христіанінова Р. Складнопідрядні речення з ознаками різних типів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». Випуск 50.* Острог. 2014. ст. 37-41.
- 44.Христіанінова Р. Рівні організації складнопідрядного речення. URL:
<http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/17154> (дата звернення:
18.02.2023).

- 45.Цолін Д. Синтаксис і метафора в поетичному тексті. *Філологічні трактати. Том 7. №4.* 2015. ст. 99-108.
- 46.Шевченко Т. Княжна. URL: <https://ru.osvita.ua/school/literature/sh/78493/> (дата звернення: 21.03.2023).
- 47.Шевченко Т. Чого ти ходиш на могилу. URL: <https://virshi.com.ua/taras-shevchenko-chogo-ty-hodysh-na-mogylu/> (дата звернення: 21.03.2023).
- 48.Шульжук К. Синтаксис української мови. *Підручник. Серія Альма-матер. Видавничий центр «Академія».* Київ. 2004. 408 с.